

Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri

Mehmet Köseoğlu*

ORCID: 0000-0003-1944-8430

Öz

XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın Makedonya'da tarihi geçmişlerini ve bölgedeki soydaşlarının nüfus çoğunluğunu oluşturduklarını ileri sürerek hâkimiyet kurma mücadelelerine başlamasıyla "Makedonya Sorunu" ortaya çıktı. Makedonya'nın kendilerine ait olduğunu iddia eden bu milletler, bölgede yeni okul ve kilise açma rekabetinde bulunmanın yanı sıra mevcut kilise ve okulların kendilerine ait olduğunu nüfus oranları ile kanıtlamaya çalıştılar. Meydana gelen bu mücadeleler sonucu Makedonya'nın farklı bölgelerine dağılmış ve milli birlikten yoksun vaziyette bulunan Ulahlar, rekabet halinde bulunan milletlerin baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kaldılar. Çoğu yerde nüfus kayıtlarına "Rum Milleti" olarak kaydedilmiş bulunan Ulahlar, içinde buldukları yok olma tehlikesi karşısında "Ulah Milleti" olarak tanınmak için mücadele verdiler. Ulahlar ile aynı ırktan olduklarını iddia eden Romanya'nın da çabalarıyla 1905'te Osmanlı Devleti tarafından Ulahlara ayrı bir millet statüsü tanındı. Bu tarihten itibaren kendi anadilinde dini ve eğitim faaliyetlerine başlayan Ulahlar, kavimleri için kilise ve mektep inşa etme girişimleri ile kültürel aktivitelerini arttırdılar. Çalışmanın temel amacı, "Makedonya Sorunu" sürecinde Ulahların ulusal kimlik kazanma çabalarını çeşitli kaynaklar ışığında açığa çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulah, Makedonya, Kiliseler, Mektepler, Ortodokslar.

Gönderme Tarihi: 10/02/2021

Kabul Tarihi: 29/03/2021

*Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum-Türkiye, mehmetkoseoglu.balkan3@gmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

KÖSEOĞLU, M., "Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, s.289-338.

National Church And School Activities With The Efforts Of The Vlachs To Be Recognized As A Separate Nation Within The Framwork Of The Macedonian Question

Mehmet Köseoğlu*
ORCID: 0000-0003-1944-8430

Abstract

Since the last quarter of the 19th Century, the Macedonian Problem arose when Greece, Bulgaria and Serbia began their struggle to dominate, claiming that they had a historical background in Macedonia and that the majority of their fellow countrymen were in the region. These nations, which claim that Macedonia belongs to them, tried to prove with the population rates that existing churches and schools belong to them as well as competing to open new schools and churches in the region. As a result of these struggles, the Vlachs, scattered in different regions of Macedonia and deprived of national unity, were exposed to the pressure and assimilation policies of the competing nations. The Vlachs, which were registered as “Greek Nation” in the population records in many places, struggled to be recognized as the “Vlach Nation” in the face of the danger of their disappearance. With the efforts of Romania, which claims to be of the same race as the Vlachs, the Ottoman State was given separate nation status to the Vlachs in 1905. Since then, the Vlachs, who started their religious and educational activities in their mother tongue, increased their cultural activities with their attempts to build churches and schools for their tribes. The main purpose of the study is to reveal the efforts of Vlachs to gain national identity in the light of various sources during the “Macedonian Problem”.

Keywords: Vlach, Macedonia, Churches, Schools, Orthodox

Received Date: 10/02/2021

Accepted Date: 29/03/2021

*PhDStudent, Atatürk University Turkic Studies Institute Erzurum-Turkey, mehmetkoseoglu.balkan3@gmail.com

You can refer to this article as follows:

KÖSEOĞLU, M., ‘Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 1, 2021, p.289-338.

Попытки Улахов признать себя отдельной нацией и деятельность национальной церкви и школы в рамках македонского конфликта

Мехмет Косеоглу*

ORCID: 0000-0003-1944-8430

Резюме

Начиная с последней четверти XIX века конфликт в Македонии возникла, как Греция, Болгария и Сербия начали свою борьбу за установление господства в Македонии, заявив, что их историческое прошлое и их потомки составляют в регионе большинство населения. Эти нации, утверждая, что Македония принадлежит им, помимо конкуренции за открытие новых школ и церквей в регионе, соотношением населения они пытались доказать, что существующие церкви и школы тоже принадлежат им. В результате этой борьбы Улахи, разбросанные по разным регионам Македонии и лишенные национального единства, подверглись политике репрессий и ассимиляции конкурирующих государств. Улахи, которые были записаны в списках населения во многих местах как «Греческая нация», изо всех сил пытались быть признанными «нацией Улахов» перед лицом опасности исчезновения, в которой они находились. Усилиями Румынии, которая утверждала, что они принадлежат к одной расе с Улахами, в 1905 году османское государство предоставило Улахам статус отдельной нации. С тех пор Улахи начали религиозную и образовательную деятельность на своем родном языке и увеличили свою культурную деятельность, предприняв попытки построить церкви и школы для своих племен. Основная цель исследования - выявить попытки улахов обрести национальную идентичность в свете различных источников в процессе «Македонского конфликта».

Ключевые слова: Улах, Македония, Церкви, Школы, Православы

Получено: 10/02/2021

Принято: 29/03/2021

* Аспирант, Институт тюркологии Университета Ататюрка, Эрзурум-Турция, mehmetkoseoglu.balkan3@gmail.com

Ссылка на статью:

KÖSEOĞLU, M., "Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Aygı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Millî Kilise ve Mektep Faaliyetleri", *академическая история и мысль*, Т. 8, NO.1, 2021, С. 289-338.

Giriş

Osmanlı'nın Rumeli topraklarında bulunan halklar din yönünden genel itibariyle Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi olmak üzere ayrılmaktaydılar. Hıristiyanlık dinine mensup olanların hemen hepsi Ortodoks mezhebinden olmakla birlikte Sultan Abdülaziz dönemine değin dini idare yönünde Fener Rum Ortodoks Kilisesine tabi idiler. Bulgarlar, 28 Şubat 1870'te Rum Kilisesinden ayrılarak milli bir kilise kurmayı başarmışlardı. Bulgar Eksarhlığının kurulması Makedonya toprakları içinde meydana gelen büyük huzursuzlukların kaynağını teşkil etti. Bulgar ve Rum kiliseleri Makedonya Hıristiyanları üzerinde nüfuz elde etmek için yoğun bir mücadeleye giriştiler. Böylece din de milliyet gibi Makedonya Sorunu'nun ortaya çıkmasına etki eden bir faktör oldu.¹ Makedonya'nın siyasi yapılanması büyük ölçüde 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası belirlenmişti. Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısındaki yenilgisinden sonra imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na göre Makedonya'nın büyük bir bölümü Bulgaristan'a verilmiş ve böylece Karadeniz ile Ege'ye sınırları bulunan büyük bir Bulgaristan kurulmuştu. Ancak Avrupa devletlerinin müdahalesiyle Ayastefanos'un yerine imzalanan Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878), Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan bu durumu kısmen telafi etmiş ve Makedonya bu gelişmelerden sonra Osmanlı sınırlarında kalmaya devam etmiştir.² Berlin Antlaşması sonrası Osmanlı toprağı olmaya devam eden Makedonya üzerinde Balkan Devletleri hâkimiyet kurma mücadelesine başlamışlardı. Bu bölge önemli bir tarımsal zenginliğe sahip olmakla birlikte o zamanın güç dengesine göre Makedonya'yı denetimi altına alan devlet bölgeye egemen olacak gücü de ele geçirmiş olacaktı.³ Balkan Devletleri Makedonya'yı kendi topraklarına katmak için birbirleriyle rekabet etti ve bu uğurda aralarında

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 147.

² Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VII, S. 2, Afyonkarahisar 2005, s. 4.

³ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, (çev. Mehmet Harmancı), Kitap Deyince Yayınları, İstanbul 2010, s.258.

çatışmalar başlamıştı. Meydana gelen bu mücadeleler süresince Bulgar,⁴ Sırp ve Yunanlılar, Makedonya’da göçebe bir yaşam süren ve toplu olarak millet şuurundan yoksun Ulahların farklı bir etnik grup olarak kabulünü reddetmekle birlikte onları asimile edip kendi taraflarına çekmeye çalıştılar.⁵

Osmanlı’nın son yıllarına doğru gelindiğinde Makedonya’daki milletlerarası mücadele yeni bir boyut kazandı. Bölgedeki kiliselerin büyük çoğunluğunu uzun süre elinde tutan ve bütün Ortodoksların temsilcisi durumunda olan Fener Rum Ortodoks Kilisesi, Yunanistan siyasetine ve Rumlar lehine bir politika izlemesi neticesinde siyasi bir argüman olmaya başlamıştı. Bulgar Eksarhlığının kurulması ve Sırpların da kendi bağımsız kilisesi fikrine yönelik bir takım faaliyetlere girişmesi, bölgede kiliseleri bir çatışma alanı haline getirmişti. Kilise ve mektepler üzerindeki mücadeleler çok çetin bir hal aldı. Öyle ki, Makedonya’da Bulgar, Rum, Sırp ve Ulahlar arasındaki kavga ve anlaşmazlıkların temel nedeni kilise ve mektep meselesi olmuştu.⁶ Özellikle de okullar Balkan milletleri arasında milliyetçiliğin pekişmesine imkân sağlıyordu. Balkan ülkeleri okulların milli birliklerini sağlamlaştıracağını çok iyi bildiklerinden Makedonya’da okullaşmaya önem vermekte ve mevcut okulların da kendi tasarruflarında bulunması için üstün bir gayret sarf etmekteydiler.⁷

Balkan devletlerinin Makedonya topraklarında amaçlarına hizmet etmesi için çete ve eşkıyalık faaliyetlere destek vermesi mevcut mücadeleleri içinden çıkılmaz bir hale getirmişti. 1908 ile 1912 yılları arasında Makedonya’da milletlerin emellerine hizmet eden ve çetelerle işbirliği yapan bölücü teşkilatlar da kurulmuştu.⁸ XX. yüzyılın ilk yıllarında Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa’nın verdiği rakamlara göre, Makedonya’da 80 Rum, 110 Bulgar, 30 Sırp ve 5 Ulah çetesi mevcuttu. Bir çete yok edilir edilmez onun yerine benzer özellikte hemen bir çete daha kuruluyordu. Bir yıl içinde neredeyse 20-30 ve bazen de 80 çete Osmanlı kuvvetleri tarafından yok edilmesine rağmen çetelerin varlığına bir türlü son verilemiyordu.⁹

⁴ Bulgarların Ulahlara yönelik izlediği politikalara paralel şekilde Pomaklara yönelik pratikleri için bkz. Mehmet Pınar, “Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946)”, *Türk Okulu Dergisi*, S. 25, 2016, s. 805-817.

⁵ Kemal H. Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, (çev. Recep Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 220.

⁶ BOA. DH.MKT, 1308/11.

⁷ Uğur Özcan, “1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, C. II, S. 1, 2013, s. 359.

⁸ Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü: Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 171.

⁹ Hale Şıvgın, “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, C. IV, S. 3, 2007, s. 83.

Makedonya'nın kendilerine ait olduğunu iddia eden komşu Balkan devletlerinden özellikle Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın destek verdiği komita ve örgütler bölgedeki nüfus yapısını destek gördükleri ülkelerin hedef ve politikaları doğrultusunda değiştirme çabası içerisinde oldular. Bunlar tarafından kimi toplumlar ya göçe zorlandılar, ya katliama uğradılar ya da baskı, sindirme ve rüşvet yoluyla kimliklerini olduğundan farklı göstermeye mecbur bırakıldılar. Günler içerisinde milliyetlerini değiştiren köylere Makedonya'nın her yerinde rastlamak mümkündür.¹⁰ Köy ve kasaba halkını oluşturan bir topluluğun milliyetini günlük olarak değiştirebildiği görülmekle birlikte aynı aileye mensup bireylerin dahi birbirlerinden farklı milliyete mensup olduklarını ifade etmeleri olağan bir durumdu. Çıkarları gereği bir kardeş Sırp, diğerleri ise Bulgar veya Yunan olduklarını iddia edebiliyorlardı.¹¹

Makedonya'nın özünü teşkil eden Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerinin yaklaşık 3.000.000'u bulan toplam nüfus içerisinde Müslümanlar 1.500.000'dan fazlasını oluşturuyordu ve diğer uluslardan en kalabalığı olan Bulgarlar 800.000'e yaklaşan bir nüfustan ibaretti. Bu nüfus miktarlarını çoğunluk bakımından sırasıyla Rumlar, Sırp ve Ulahlar takip etmekteydi. Fransızca ve diğer bazı Batı dillerinde "Macedoine" ifadesinin mecazen karmakarışık şeyleri kapsıyor olması ve örneğin karışık meyve, türlü ve hatta değişik parçalardan meydana gelen edebi eser manalarına gelmesi işte bu sebeple idi.¹² 1896 yılında Selanik vilayetinin nüfusu 699.206 ve merkez sancak Selanik nüfusu 78.180, Manastır vilayetinin nüfusu 763.886 ve vilayetin merkez sancak nüfusu 31.257, Kosova vilayetinin nüfusu 633.960 ve merkez sancağı Üsküp'ün nüfusu 15.000 idi.¹³

1. Ulahların Kökeni ve Osmanlı'da Ulah Nüfusu

Araştırmacılar, Ulahların yirmi iki farklı isme sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Bunlar arasında antropolojide kabul göreni keçi çobanları anlamındaki Aromanlardır, fakat onlar çoğunlukla Ulahlar, Vallaklar olarak bilinirler.¹⁴ Ulahlar aynı zamanda Karakaçan, Uruklar, Makedonya Romanları, Çobanlar ve Yugoslavya'da Kutsolah,

¹⁰ William M. Sloane, *The Balkans: A Laboratory of History*, Printed March, New York 1914, s.148.

¹¹ K. H. Karpat, *a.g.e.*, s. 16.

¹² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1961, s. 344.

¹³ Manastır Vilâyet Salnamesi, 1314/1896, s. 175.

¹⁴ W. M. Sloane, *a.g.e.*, s. 73.

Aromani ve Çinçari olarak da bilinirler.¹⁵ Etimolojik olarak Ulah (Vlach) adı; Kelt kabilesinin adından gelir. Vlach (Ulah) kelimesi, yabancılar tarafından Balkanlarda Romanca konuşulanlara verilen bir isimdir. Daha sonra bu isim Balkan dillerinde çoban ya da göçebe anlamını aldı.¹⁶ Bazı Bulgar kaynaklarında Gagauz Türklerinin köken olarak Ulah olduğu da iddialar arasındaydı.¹⁷

Ulahlar, X. yüzyıldan itibaren güneye dağılarak kuzeyden Yunanistan topraklarına girdiler ve geri kalanları ise Arnavutça konuşan topluluklarla temas halinde yaşamaya başladılar. Ulahlar, XII. yüzyılda doğuya ve kuzeye yayılarak Tuna Nehri'ni aşmış Romanya'ya girdiler, fakat birçok Ulah da Karadağ, Hersek ve Kosova bölgesinde kaldı. Sırbistan'ın kuzeyinde, Bosna'nın kuzeybatısında, Hersek'te ve Kosova'da varlığını sürdüren çok sayıda Ulah, Sırbistan Ortodoks Kilisesi'nin kültürel olarak baskın olması sebebiyle zamanla Sırplaşmıştır.¹⁸

Ulahlar, Makedonya, Tesalya, Trakya ve Mezya'da dağınık bir şekilde yaşayan Romalılaştırılmış çoban topluluğu olmakla birlikte etnik alt kimlikleri Trakyalılık'tır.¹⁹ Osmanlı Arşiv Belgeleri'nde, Ulahça'nın Latince'den ayrı olmasına rağmen Ulah neslinin Romalılara dayandığı ve Ulahların bu sebeple İtalyanlara karşı sempati duyduğu belirtilmektedir.²⁰ Romanyalılar ise Romalılarla neslen uyuştuklarını öngördüklerinden dolayı Ulahları kendilerine yakın görüyor ve aynı ırktan geldiklerini sıklıkla ifade etmekteydiler.²¹ Rumen tarihçiler, Rumence konuşan halkların tarih boyunca çoğunlukla Romanya topraklarında ikamet ettiği iddiasında bulunurlar. Onlara göre; Ulahların kökeni Romalılaşmış Roma lejyonlarına veya Daçya kabilelerine dayanmaktadır. Buna göre Ulahlar, Latinlerin ataları ile Roma kolonistleri olarak lanse edilmektedir.²²

¹⁵ Hugh Poulton, *Balkanlar- Çatışan Azınlıklar Çatışan Devletler*, (çev. Yavuz Alagon), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1993, s. 116.

¹⁶ Tanja Tamminen, "The Vlachs in The Republic of Macedonia", *The Forgotten Minorities of Eastern Europe: The History And Today of Selected Ethnic Groups In Five Countries*, (Edit Arno Tanner), East-West Books, Finland 2004, s. 203.

¹⁷ Mehmet Pınar, "Tek Parti Döneminde Hamdullah Suphi'nin Gözüyle Gagauzlar (Gökoğuzlar)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. IV, S. 12, 2017, s. 107.

¹⁸ Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), Mısırlı Matbaacılık, İstanbul 1999, s. 257.

¹⁹ Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar: Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler 1185-1365*, (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 32.

²⁰ BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

²¹ BOA. İ.DH, 1433/37.

²² Ferdinand Schevill, *The History Of The Balkan Peninsula: From The Earliest Times To The Present Day*, Dorset Press, New York 1991, s. 148.

Ulahların dili, maruz kaldığı çeşitli etkenler nedeniyle diyalektik değişimlere uğramış olmasına rağmen önemli bir kimliğe işaret eder. Ulahların alışkanlıkları ve gelenekleri de benzerdir ve hatta Avusturyalı Ulahlar bile Makedonya topraklarında yaşayan soydaşları gibi dağ konutlarında yaşam tercihine sahip bir halktı. Ulah dili, Batı'nın herhangi bir Romen dili kadar gerçek Latince'dir ve fonetik olarak birçok yönden daha az değişikliğe uğramıştır, fakat Latin kültüründen kopuk bir Latin dilidir. Diğer Romen dilleri, kendilerini durmaksızın zenginleştirirken Ulahlar, kültürlerini Doğu Kilisesi ve Yunan edebiyatından alarak izole yaşamlarını sürdürdüler. Makedonya köy ve kasabalarında konuşulan Ulah dili, ev içinde konuşulan bir lehçeden çok daha fazlası değildi. Ulah dili, kelime dağarcığı bakımında fakir olup, bir Ulah, kendini hassasiyetle ifade etmek istiyorsa konuşmasını Yunanca sıfatlarla doldurmalıydı. Modern şeylerin ve tüm soyutlamaların isimleri de Yunanca idi ve eğitilmiş biri olmadığı sürece çoğu Ulah Latin alfabesini bilmezlerdi.²³

Balkan coğrafyasını fetheden Osmanlı'nın karşılarında buldukları halklardan biri Ulahlar idi. Osmanlı yönetimi bu halka Bizans zamanında sahip oldukları bütün hakları devam ettirme imkânı vermekle birlikte vergi dâhil bazı kolaylıklar tanımış ve Ulahlar, serbest bir şekilde ticaret yapma olanağına sahip olmuşlardı.²⁴

Ohri Gölü'ne doğru uzanan bölgede XVII. yüzyılda var olan Moschopolis kenti, belli bir zaman dilimi içerisinde Balkanların en önemli Ulah yaşam merkezi olmuştu. XVIII. yüzyılın ilk yıllarında daha da gelişen bu kentte 20 bin Ulah nüfusu barındığı söylenir ve burada konuşulan dil Yunanca ve Ulahça idi. Moschopolis'teki Ulah ticarethaneleri Avusturya, İtalya ve Macaristan'da ticari faaliyetlerde bulunduğu gibi, Viyana'daki Yunan tüccar kolonisinin önemli bir bölümü de Moschopolisli Ulahların tekelinde bulunmaktaydı. Ancak XVIII. yüzyıl sonlarında bölgedeki Arnavutların yönlendirdiği çetelerin peşi sıra kenti yağmalayıp ateşe vermesiyle bir kısım halk kaçarak Arnavutluk, Yunanistan ve Makedonya'da Prizren başta olmak üzere çeşitli kentlere yerleşti. Kentteki Ulahların bir kısmı ise Avusturya ve Macaristan'da ticaretle meşgul olan akrabalarının yanına göç ettiler.²⁵

Osmanlı Devleti, ilk yıllardan beri Ulahlara karşı Hristiyan ülkelerine nazaran çok daha hoşgörülü bir yaklaşıma sahipti. Osmanlı topraklarında yaşayan Ulahların

²³ Henry Noel Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, London Methuen, Toronto 1906, s. 179.

²⁴ Mucize Ünlü, "Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. VII, S. 7, 2009, s. 11.

²⁵ N. Malcolm, *a.g.e.*, s.256.

karşı karşıya bulunduğu problemlerin temel kaynağını Rum Patrikhanesinin benimsemiş olduğu hoşgörüsüz politikalar oluşturmuştur. Ulahlar için Osmanlı İmparatorluğu, yıkılışından çok uzun zamanlar sonra bile hasreti çekilen en adil ve demokratik devlet olmuştur.²⁶

Ulahlar oldukça zeki, iyi görünümlü ve önemli derecede iş kabiliyetine sahip insanlardı. Genellikle tepelik alanların zirvelerinde bulunan kendi köy ve kasabaları diğer Balkan ırklarının yaşadığı yerlerden daha sağlam yapılarla donatılmıştı. Kırşova bu konuda önemli bir örnekti. Ulahlar, sağlam bir şekilde inşa edilmiş taş evleri sevmelerine rağmen kökleşmiş göçebe alışkanlıklarına sahiptiler ve yaz aylarında kendi yerleşim yerlerinin çoğu iş yapabilen erkekler tarafından terk edilirdi. Bu kişiler seyyar tüccarlar ya da at satıcısı ve kiralayıcısı olarak ülkeyi gezerlerdi. Onların çoğu iş insanıydılar ve Avusturya-Macaristan ile Balkanların tüm önemli merkezleri ile iş bağlantılarına sahiptiler.²⁷

Büyük tüccar olmak için özel entelektüel yeteneklere sahip olan Ulahlar, ürünlerin kervan nakliyatının tekeline de ellerinde bulunduruyorlardı. Ulah kervanları Orta Avrupa kentlerinden Moskova'ya kadar geniş bir coğrafyaya ulaşabiliyordu. Ulahlar bu ticari seyahatları vesilesiyle gördükleri bütün yenilikleri kendi coğrafyalarına taşıma olanağına sahip olduklarından Batı'nın kültür ve teknik alanındaki yeniliklerini de bu topraklara aktarıyorlardı. Ulahlar, bu ticaretleriyle ihracat kanallarını açık tutuyor ve yapılan ihracatlarla bütçeye hatırı sayılır bir gelir sağlanıyordu. Ulahlar bu sebeple Osmanlı için de özel bir ilgi odağı haline gelmişlerdi. Dolayısıyla Osmanlı tarafından Ulahlara özel bazı imtiyazlar tanınıyordu.²⁸

Ulahlar tartışmasız bir şekilde göçebe bir yaşam tarzına sahiptiler ve çoğu yerlerde özellikle küçükbaş hayvancılık ile uğraş içerisinde olmuşlardı. Osmanlı döneminde Ulahlar göçebe bir yaşam tarzına sahip olduklarından Rumeli topraklarında genellikle yazın yaylalarda kışın ise Preveze, Lorisi, Meriğci, Delvine ve fillat gibi kışlaklarda ikamet ediyorlardı. Rumeli'de bulunan Ulahların çoğunluğu çobanlıkla uğraştıkları için bazı kesimlerde çoban (Vellahus) namıyla biliniyorlardı.²⁹ Ulahlar, orta boylu, yuvarlak yüzlü, düz burunlu, büyük dolgun ağızlı, kahverengimsi sarı ten ve çoğunlukla sarı saçlar gibi ortak fiziksel özelliklere sahiptiler. Kadınları çok sevimsiz ve

²⁶ Dimon N. Dimçev, "Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, Ankara, s. 129, 131.

²⁷ Luigi Villari, *The Balkan Question*, E.P.Dutton and Compay, New York 1905, s. 152.

²⁸ D. N. Dimçev, a.g.m., s. 128.

²⁹ BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

giyimlerinde dikkatsiz idiler. Ulahlar, temkinli ve şüpheli karakter özelliklerine sahip olsalar da güven verildiğinde canlı, iyi huylu ve misafirperverdiler.³⁰

Ulahlar farklı coğrafyalara dağılmış olmakla birlikte göçebe bir yaşam tarzına sahip olmaları ve kayıtlara daha çok Rum milleti olarak kaydedildiğinden Makedonya'daki nüfus miktarlarının doğru bir tespiti mümkün olamamıştır. Bu sebeple Ulahların nüfusu farklı kaynaklara farklı sayılarla yansıtılmaktadır. Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa³¹ tarafından yaptırılan resmi nüfus sayımına göre 1904 yılı için “Vilayet-i Selâse” de (Selanik, Manastır, Kosova) yaşayan Ulahların nüfusu 99.000 kişi idi.³² 1907’de Selanik vilayetinde 19.344 Patrikhane’ye bağlı Ulah nüfusu mevcuttu.³³ 6 Vilayet bazında (Edirne de dâhil Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya) 1906 yılı için Ulahların nüfusu Selanik 24.970, Manastır 64.945, Kosova 910, İşkodra 10.000 ve Yanya 180.000 olmak üzere toplamda 280.825 kişiden ibaretti.³⁴ Dönemin “Gayret Gazetesi”nin sahibi ve yazarı Burhan Bey, Trakya (Edirne ve Bulgaristan’ın güneyi) ve Elbanya (Arnavutluk) hariç Makedonya ile ilgili olarak yayınladığı bir nüfus cetveline dayanarak Balkan Savaşı öncesinde Makedonya’da yaşayan Ulahların nüfusunu Fener Kilisesine mensup 210.000 olarak vermektedir.³⁵ XX. yüzyılın başlarında Balkanlar’da yaşayan Ulahların nüfusu yaklaşık olarak 500.000 kişi civarındaydı.³⁶ Makedonya’nın kısmi bölgelerinde yöneticilik yapmış olan Tahsin Uzer, anılarında 1877 yılı için Ulahların nüfusunu 400.000 olarak belirtmiştir.³⁷

Balkan devletlerinin her biri de kendi hazırladıkları nüfus istatistiklerinde Ulahların nüfusunu birbirlerinden farklı sayılarla ilan etmekteydiler. Nitekim XX. yüzyılın ilk yıllarında Makedonya’da bulunan Ulah nüfusu için Bulgar istatistikleri 80.767, Sırp istatistikleri 69.665 ve Yunan istatistikleri ise 25.101 rakamlarını vermektedirler.³⁸ Bulgarlar, 1912 yılına ait hazırlamış olduğu nüfus istatistiklerinde ise

³⁰ W. M. Sloane, *a.g.e.*, s. 73.

³¹ Hüseyin Hilmi Paşa 1 Aralık 1902’de yeni oluşturulan Rumeli Umumi Müfettişliği’ne atandı ve bu tarihten itibaren İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra görevine son verilmesine kadar olan süre zarfında Umumi Müfettiş olarak görevini sürdürdü. Bkz. Mustafa Alkan, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 1, Manisa 2015, s. 3.

³² Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, (çev. İhsan Catay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 11.

³³ Selanik Vilâyet Salnamesi, 1325/1907, s. 654.

³⁴ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (çev. Zaven Biberyan), Aras Yayınları, İstanbul 2002, s. 76.

³⁵ Salim Aydın, *Balkanların Acı Yüzü: Basın Tarihinde Balkan Savaşları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 28.

³⁶ K. H. Karpat, *a.g.e.*, s. 219.

³⁷ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979, s. 116.

³⁸ Kemal. H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914(Demographic and Social Characteristics)*, University of Wisconsin Press, Madison 1985, s. 50.

Ulahların nüfusunu toplamda 78.000 olarak vermişti.³⁹ Romanya ulusalcıları ise Ulahların en az yarım milyon olduklarını onaylıyorlardı.⁴⁰

Osmanlı Arşiv Belgeleri'nde 1903 ile 1905 yılları arası Manastır, Yanya, Selanik, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde takriben bir milyon Ulah nüfusu mevcut olduğu belirtilmektedir.⁴¹ Ulahların nüfusu diğer milletlere oranla az olduğu bilinmektedir. Fakat sayının bu kadar az olmadığı arşiv belgeleri incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Makedonya'da Ortodoks mezhebinde olmaları nedeniyle Ulahlar çoğu yerde nüfus kayıtlarında Ortodoks ya da Rum Milleti olarak kaydedilmişlerdi. Örneğin, 1901 ile 1903 yılları arasında Kosova vilayetine bağlı Üsküp kazasında 440, Köprülü kazasında 536, Kratova kazasında 39, Kumanova kazasında 79, Radovişte kazasında 71, Palanka kazasında 447 ve Koçana kazasında ise 344 kişi olmak üzere toplamda 1.956 Ulah nüfusu mevcuttu. Bu kazalarda bulunan Ulahlardan bazıları nüfus kaydına Rum, Sırp gibi diğer Hıristiyan milletler namıyla kaydedilmişlerdi. Aynı şekilde Dıraç sancağında nüfusa kayıtlı hiç Ulah bulunmamasına rağmen Dıraç kasaba ve karyelerinde daha önce Osmanlı memurlarınca yapılan araştırmalara göre Rum Ortodoks olarak kaydedilmiş 1.650 nüfusun çoğunluğu, Kavaye kasabasında 2.780 nüfusun yarısı ve Şiyak kazasında 595 nüfusun büyük bir kısmı Ulah oldukları belirlenmişti.⁴² Bazı yerlerde Ulahların Rumlar gibi hareket etmesi de Ulahların gerçek nüfusunun ortaya çıkmasını engelliyordu. Örneğin, Selanik'in en bilinen tüccarlarından "Soilliler ve Patariler" köken itibari ile Ulah iken Yunanlı havasındaydılar.⁴³ Selanik şehrine çok sayıda Ulah yerleşmişti ve hatta 1880'de bir Rumen gazetesi, Rum cemaatinin büyük tepkisini çekecek şekilde orada hiç gerçek Rum bulunmadığını dahi ileri sürmüştü.⁴⁴

XIX. yüzyılın son dönemlerinde Makedonya'da Sarı Kaçan ve Kara Kaçan adıyla ün yapmış iki Ulah topluluğu yaşamaktaydı. Sarı Kaçanlar, bir zamanlar hayvanlarıyla gelip yazlarını geçirdikleri yaylalarda evler yaparak yerleşmişlerdi. Kara Kaçanlar ise yazları yaylalarda, kışları da ovalarda bulunurlardı ve bütünüyle göçebe hayatı yaşarlardı. Sarı Kaçanlar, 150.000 nüfusa sahip olup çoğunluğu Manastır

³⁹ Bernard Newman, *Balkan Background*, The Macmillan Company, New York 1945, s. 65.

⁴⁰ L. Villari, *a.g.e.*, s. 153.

⁴¹ BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

⁴² BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

⁴³ T. Uzer, *a.g.e.*, s. 203.

⁴⁴ Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (çev. Gül Çağalı Güven), YKY, İstanbul 2007, s. 256.

vilayetinde ikamet ederlerken Kara Kaçanlar ise Manastır, Yanya, Selanik ve kısmen de Kosova yaylalarına çıkan 200.000 kişilik bir nüfusu oluşturuyordu.⁴⁵

2. Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları ve Romanya'nın Ulah Politikası

XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Makedonya üzerinde Bulgar, Yunan ve Sırp unsurlarının bitmek bilmeyen ihtirasları ve bu ihtirasların doğurduğu çete faaliyetlerinden en çok Ulahlar etkilenmekteydi. Bulgar, Yunan ve Sırp için bölgenin kendi toprakları olduğunu kanıtlamanın en etkili yollarından biri bölgede kendi soydaşlarının çoğunlukta olduğu tezini güçlendirmektir. Bu amaçla adı geçen ülkeler, bölgede kendilerinden olmayan toplulukları ya asimile etme ya da göçe mecbur bırakma gayretlerine girişmekle beraber kilise ve mektepler açarak ya da mevcut kiliselerin kendilerine ait olduğunu kanıtlama girişimlerinde bulunarak ağırlıklarını hissettirmeye çalışmışlardır.⁴⁶

XVIII. yüzyılın son ve XIX. yüzyılın başlarında ilk olarak Doktor Roza, Cavaliotti, Papaz Ukuta, Muallim Boyacı gibi aydınlar Ulahça kaleme aldıkları eserleriyle Rumeli topraklarında yaşayan yirmi bin civarındaki Ulah halkı arasında milli bilinç uyandırmaya çalışmışlardır.⁴⁷ Fakat Ulahlar, bu tür çabalara rağmen dağınık bir yaşam tarzına sahip olmalarının da etkisiyle millet bilincinden yoksun idiler ve bu yönüyle de asimile olma veya bertaraf edilme konusunda hayli müsait görünmekteydiler. Bu sebeple Makedonya'da yaşayan Hıristiyan milletler içerisinde çatışma ve kargaşanın ilk kurbanları Ulahlar olmuştur.⁴⁸ Örneğin, 1905'te Selanik vilayetinde bulunan Karaferiye'nin Çilya karyesi Ulahları, mektep ve kiliselerinin kapatılarak yerine Rum kilise ve mekteplerinin açılması gayesiyle Rum eşkıyası tarafından ölümlerle tehdit edilmişlerdir.⁴⁹ Yine aynı yıl Grebene'de Ulah köyleri yoğun bir şekilde Rum eşkıyasının saldırılarına maruz kalmıştı. Grebene'deki Ulah köylerinin Yunan eşkıyasından korunması için Osmanlı güvenlik görevlileri tarafından tedbir alınmıştı.⁵⁰ Rum eşkıyasının zorbalık faaliyetlerinde bulunmaları Makedonya'nın hemen hemen her toprağında açık bir şekilde görülebiliyordu. Rum din adamları da

⁴⁵ T. Uzer, *a.g.e.*, s. 203.

⁴⁶ Nikola Minov, "The War of Numbers and Its First Victim: The Aromanians in Macedonia (End of 19th-Beginning of 20th Century)", *Macedonian Historical Review*, Vol:3, 2012, s. 153.

⁴⁷ Süleyman Kâni İrtəm, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 152.

⁴⁸ N. Minov, *a.g.m.*, s. 153.

⁴⁹ BOA. BEO, 2642/198109.

⁵⁰ BOA. TFR.I.A, 26/2520.

Yunan ihtiraslarına hizmet etmek adına zorbalık yapmaktan geri durmuyordu. Örneğin, 1905'te Manastır Rum Metropoliti kendi dost ve taraftarlarını Ulahlar aleyhine kışkırtıp mektep muallimleri ve müdürünü tehdit etmekle birlikte Ulahları hanelerinden uzaklaştırmıştı.⁵¹

Rumların Ulahları yok saymaları, asimile etme girişimleri ve baskı altına almaya çalışmaları üzerine Ulahlar mekteplerde kendi lisanlarıyla eğitim ve öğretim, kiliselerinde kendi papazları ve ana dilleriyle ayin icra etmek istiyorlardı. Buldukları mahallerde diğer milletlerden muhtarlar tayin olunduğu gibi kendilerinden de muhtar seçimi ve tayini yapılması cihetiyle kavmiyetlerini muhafaza etmek arzusundaydılar.⁵² Ulahlar özellikle Selanik, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra vilayetlerinde nüfus sayılarının bir milyona yakın olduğunu Osmanlı'nın teyit etmesi ve Balkan devletlerinin kabulüne ihtiyaç duymaktaydılar. Bu amaçla müfettiş memurlarının nezareti altında kendi kilise ve mekteplerinin açılmasını, her yıl yapılan "tahrir-i nüfus" vesilesiyle Ulahlara ait nüfus tezkerelerine Ortodoks ibaresinin yazılmasıyla birlikte Rum kelimesi yerine Ulah kelimesinin kaydedilmesini istemekteydiler. Ayrıca milli mekteplerinden mezun olan bazı Ulahların⁵³ Osmanlı mülki, askeri ve adliye kurumlarında istihdam edilmelerini istiyorlardı.⁵⁴ Ulahlara 22 Mayıs 1905 tarihli emirle Patrikhaneye bağlı kalmaları koşuluyla ana dilinde ayin icra etme ve eğitim görme ile nizam çerçevesinde ayrı muhtar tayin etmeleri yetkisi verilmişti. Daha önceleri Rum lisanıyla dersler okutan Ulahlar artık okullarını ayırmışlar ve Romanya merkezli bir cemiyetin düzenli olarak her yıl gönderdiği paralarla Ulah daskalları görevlendirerek Rum daskalları mekteplerinden kovulmuşlardı.⁵⁵ Bu tarihten itibaren Ulahlar Makedonya'nın birçok toprağında mektep ve kilise inşa etmeye ağırlık vermiş ve bağımsız olarak kendi dilleriyle faaliyet yürütebilmişlerdi. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Ulahların Osmanlı Devleti safında yer almaları nedeniyle Ulahlara sempati duyulmaya başlanmış ve bu durum onların ayrı bir cemaat olma isteklerinin anlayışla karşılanmaya başlanmasında etkili olmuştu.⁵⁶

⁵¹ BOA. BEO, 2647/198520.

⁵² BOA. DH.MKT, 961/58.

⁵³ Romanya'nın Ulahların Osmanlı devlet kurumlarında istihdam edilmesine yönelik talepleri ve Osmanlı devlet kurumlarında istihdam edilen Ulahlar için bakınız: Mucize Ünlü - Ahmet Yadi, "II. Abdülhamid Döneminde Ulahların İstihdamına Dair", *History Studies*, 10/10, 2018, s. 267-282.

⁵⁴ BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

⁵⁵ U. Özcan, a.g.m., s. 401.

⁵⁶ U. Özcan, a.g.m., s. 403.

Romanya, 1878 Berlin Antlaşması ile bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra bir sınırı bulunmamasına rağmen Makedonya ile yakından ilgilenmekteydi. Romanya'nın Makedonya ile ilgilenmesinin temelini Ulahları himaye etmek ve korumak oluşturuyordu. Romanya'nın Makedonya'da Ulahlar aracılığıyla etkinliğini canlı tutma sebeplerinden biri de Balkan devletlerinden birinin bölgeyi işgal etmesi durumunda o devletten tazminat karşılığında başka topraklar talep etmekte.⁵⁷

Nitekim Ulahların Osmanlı nezdinde yukarıda bahsi edilen imtiyazı elde etmesinde Romanya'nın girişimleri ve baskısının etkisi çok olmuştu. Romanya'nın bu baskılarından biri de 1905 yılında meydana gelen bir hadisede kendini göstermiştir. 1905'te Nikola Tacid ile Enderya Palambac isminde kimlikleri belirsiz iki kişi Yanya vilayetinde mevcut Ulah mektepleri müfettişine yardım etmek üzere bu vilayette gitmişlerdi. Yanya'daki Ulah mektepleri, Ulah cemaati tarafından inşa edilmiş olup başka herhangi bir idareyle ilişkisi ve irtibatı bulunmuyordu. Bu kişilerin Ulah mekteplerini teftiş etme hakkına sahip olup olmadığına incelenmesi için durum Maarif Nezareti tarafından vilayet Maarif Müdürlüğü'ne haber verilmişti. Maarif Müdürlüğü tarafından bu kişilere Yanya'daki mevcut Ulah mektepleri işine karışmamaları gerektiği tebliğ edilmiş ve akabinde bu kişiler tutuklanmıştı. Yanya Valisi bu kişileri kışkırtma faaliyetlerinde bulunmak için geldiklerini bildiği için tutuklatmıştı. Bu durum üzerine Romanya Konsolosu Yanya Valisi'ne giderek bu kişilerin engellenme ve tutuklanma sebebini kaba bir üslupla sormuştu. Yanya Valisi'nin kendisine Ulah tebaasına müdahaleye hak ve yetkisi olmadığını söylemesi üzerine Romanya Konsolosu, “*Siz Rum Propagandasına hizmet ediyorsunuz*” sözünü söyleyerek oradan ayrılmıştı.⁵⁸ Öyle anlaşılıyor ki iki taraf arasında sözlü bir münakaşa yaşanmıştı. Romanya Konsolosu verdiği ifadede, Yanya Valisi'nin kendisine, Berlin Antlaşması'nda Romanya'ya Rumeli bölgesi için hiçbir hak ve imtiyaz verilmediğinden Ulah mektep ve kiliselerini tanımayacağını ve ayrıca birkaç Ulah'ın daha bu konuda takip edildiğini söylediğini iddia etmişti. Yanya Valisi ise verdiği beyanatta, Romanya Konsolosu'nun birincisinde yalnız ve ikincisinde Konsolos tercümanı ile birlikte olmak üzere iki kez geldiğini ve

⁵⁷ L. Villari, *a.g.e.*, s. 79. Romanya'nın Makedonya Ulahlarını amaçlarını gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanmak istediği bu ülkenin özellikle Balkan Savaşları'ndan sonraki yıllarda sergilemiş olduğu faaliyetlerine bakılarak görülebilir. Romanya Hükümeti 1913 Bükreş Kongresi'nde Makedonya'daki Ulah meselesinin çözüme kavuşturulması için Bulgaristan ve Yunanistan'dan bazı taleplerde bulundu. Romanya, Makedonya'nın Bulgaristan'a verilmesi karşılığında Rusçuk, Silistre, Varna, Şumen ve Dobriç'i istedi. Bkz. Y. Hamzaoğlu, *a.g.e.*, s. 192.

⁵⁸ BOA. DH.MKT, 955/22.

kendileri tarafından onları incitici hiçbir davranışta bulunulmadığını ifade etmişti.⁵⁹ Bu olay iki devlet arasında adeta bir kriz meydana getirmişti. Bu kriz o dönemde taraflarca “Yanya Hadisesi” olarak dilendirilmişti. Romanya Hükümeti bu olayı çok ciddiye almış ve elem verici olarak görmüştü. Romanya Hükümeti ısrarla bu kişilerin serbest bırakılmasını istemişti. Romanya yetkililerine, bu kişilerin tutuklanmasına gerekçe olarak kimliklerinin belirsiz ve tavsiyenamelelerinin olmaması gösterilmişti. Fakat Romanya Hükümeti, tutuklu bulunan mektep müfettişlerinin derhal salıverilmesi, bu kişilerin maruz kaldıkları zararın karşılanması, Yanya Valisi’nin Konsolostan özür dilemesi ve bu olmadığı halde valinin azledilmesi ile Ulahların diğer Hıristiyan milletler gibi ayrı bir millet olarak tanınması isteklerinin yer aldığı ultimatom niteliğinde bir yazıyı Osmanlı Hükümeti’ne göndermişti. Bu yazının devamında “*Eğer Devlet-i Aliye bu talepleri karşılamaz ise Romanya Hükümeti Yanya Hadisesi’ni gayet mühim bir surette neticelendirmeye azim etmiştir*” denilmekteydi. En nihayetinde Yıldız Sarayı’ndan gelen bir emirle bu kişiler serbest bırakılmış ve vilayet dışına çıkarılmışlardı.⁶⁰ Meydana gelen bu hadise Romanya’nın Ulahlar konusundaki kararlılığını açıkça göstermektedir.

Ulahların bölgede karşılaştıkları problemler ve Rum çetelerinin Ulahlara yönelik katliamları Romanya bürokrasisini olduğu kadar Romanya kamuoyunu da ayaklandırmıştı. Böyle bir ortamda Romanya’nın muhalefet partisi Serbesti Fırkası’nın desteğiyle 1905’te “İndependence Roman” gazetesinde yazılan bir makale çok ses getirmişti. Makalede, Romanya’nın Osmanlı yönetiminden Ulahları ayrı bir millet olarak tanıma beklentisi içinde olduğu ve Ulahların bazı arzularına engel olunmaması gerektiği ifade edilmişti.⁶¹ Ulahlara yönelik hassasiyetlerin artış gösterdiği bir dönemde Romanya’da faaliyet gösteren Makedonya ve Romalılar Cemiyeti, Yunan çetelerinin Ulahlara karşı uyguladıkları zulümleri yönetim ve halk nezdinde daha fazla sorgulatmak için kapsamlı bir miting tertip etmeyi düşünmüşlerdi.⁶² Nitekim bu mitingin yapılması fikrinin ortaya çıkmasında Romanya kamuoyunun da etkisi vardı.

1906’da Heyet-i Ayan’ın bir üyesinin önerisi üzerine Romanya Hükümeti, Selanik, Manastır ve Kosova’da ayrı bir millet olarak yaşayan Ulahların kader tarihi olan 1905 yılını anımsatan madalyalar çıkarmaya karar verdi ve bu doğrultuda halka gümüş ve bronz madalya dağıtılacaktı. Madalyonun önünde Romanya Kralı, Prens

⁵⁹ BOA. İ.DH, 1433/42.

⁶⁰ BOA. İ.DH, 1433/42.

⁶¹ BOA. DH.MKT, 961/58.

⁶² BOA. İ.DH, 1433/37.

Ferdinand, Prens Carol ve Prens Nikola'nın fotoğrafları yer alırken, müzakerelerin başarılı bir şekilde sonuçlanmasında önemli rol oynayan Romanya'nın İstanbul Büyükelçisi Lahovary madalyonun gerisinde kaldı. Maddi değer olarak bronz madalya 8 ve gümüş madalya ise 100 Frank olarak belirlendi. Madalya satışından elde edilen gelir, muhtaç Ulah ailelerine dağıtılacaktı.⁶³

Romanya Hükümeti, Osmanlı'nın mektep ve kilise inşası için Ulahlar lehine atacağı adımlara karşın misliyle Osmanlı menfaatine yönelik uygulamalarda bulunacağını ifade etmişti.⁶⁴ Ulahları Rum ve Bulgar kiliselerine olan bağımlılıktan kurtarıp kendi kiliselerini kurmalarının yolunu açmak Osmanlı-Romanya ilişkilerine olumlu bir katkı sağlayacağı şüphesizdi. Romanya ile sağlanan bu yakınlaşma Bulgaristan'a karşı kullanılabilirdi. Osmanlı Devleti çerçevesinde bakıldığında Ulahlara bahşedilecek böylesi bir ayrıcalık siyasi olarak olumlu katkıları yüksek olabilecek bir durumdur.⁶⁵ Romanya Devleti'nin Ulahlar lehine en büyük girişimi Osmanlı Devleti'ne bu imtiyazı kabul ettirmekle beraber Ulahlar adına irili ufaklı pek çok girişimi daha olmuştur. Fakat Romanya'nın bütün bu girişimlerinden kısmi başarılar elde ettiği gibi netice alamadığı da olmuştur. Rumeli'de bulunan yetmiş bin Ulah'a mahsus bir Eksarhlık kurulması için teşebbüse geçmiş olan Romanya Sefareti baş tercümanı Mösyö Dolahay'a bu müsaade verilmemişti. Osmanlı Devleti, Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla Bulgarların Makedonya işlerine daha fazla müdahil olduğunu tecrübe ettiğinden bu girişime müsaade etmemişti. Osmanlı Devleti, Romanya'nın Makedonya Ulahlarıyla bu vesile ile daha çok alakadar olup Makedonya olaylarına müdahil olacağından endişe etmekteydi.⁶⁶ 1906'da Romanya Maarif ve Mezahip Nezareti tarafından Makedonya'da bulunan Ulah mektepleri ile kiliselerinin idaresiyle ilgili yeni bir nizamname hazırlanmıştı. Bu nizamnameye ilişkin bir makalenin "La Romanie" gazetesinde yayınlanması üzerine Romanya Hariciye Nezareti'nin bunu uygulama talimatı vermesi Osmanlı yönetiminde rahatsızlık meydana getirmişti. Bu durum Ulah cemaatini idare işlerine yönelik bir müdahale ve Osmanlı hukukuna aykırı bir durum teşkil ettiği için Osmanlı idarecileri tarafından buna asla müsaade edilmeyeceği belirtilmişti.⁶⁷

⁶³ Mucize Ünlü - Ahmet Yadi, "Rewarding Of The Ottoman Ulachs By Romania", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 2131.

⁶⁴ BOA. Y.A.HUS, 483/88.

⁶⁵ U. Özcan, a.g.m., s. 403.

⁶⁶ BOA. Y.PRK.HR, 33/40.

⁶⁷ BOA. HR.TH, 331/38.

1905'te Romanya yönetimi, Ulahların Osmanlı yönetimine sadakatle bağlı bulduklarını belirterek Bulgar ve Rumların yararlandığı haklardan onların da yararlanması gerektiğini ifade etmişti. Bu doğrultuda Osmanlı yönetiminden Ulahların hayatlarını idame ettikleri köy ve kasabalarda kendi muhtarlarını seçebilmelerini ve ayrıca vilayet, liva ve kazalarda bulunan meclislerde ise Rum ve Bulgarlardan bağımsız olarak kendilerinden birer aza bulundurulmasının temin edilmesini talep etmişlerdi.⁶⁸ Romanya, daha sonraki yıllarda da Ulahların yaşadıkları bölgelerde yapılan seçimleri Ulahların lehine takip etmekteydi. Bunun örneklerinden biri 1908'de yaşanmıştı. Kosova, Selanik ve Manastır vilayetlerinde yaşayan Ulahların seçime katılmadıklarının Romanya Sefareti'nden bildirilmesi üzerine yapılan tahkikat neticesinde her üç vilayette de Ulahların seçime katıldığı bildirilmişti. Adaylıkları tartışma konusu olan özellikle iki Ulah mensubundan Doktor Filip Mişa Görice ve Romanya Konsolosluğu tercümanı olup bu görevinden istifa eden Konstantin Menafka ise Manastır sancağında mebusluk için adaylıklarını ilan etmişlerdi. Doktor Filip Mişa'nın Görice sancağı adaylığı için herhangi bir engel olmadığı, fakat Manastır'da Ulah nüfusunun mebus çıkaracak çoğunluğu olmaması sebebiyle Konstantin Menafka'nın başka cemaatten oy alırsa mebusluğu kazanabileceği Romanya Sefareti'ne bildirilmişti.⁶⁹ 1908-1913 yılları arasında Osmanlı Meclisi'nde bir bakan, bir senatör ve bir milletvekili olmak üzere üç Ulah siyasetçisi bulunuyordu.⁷⁰

Makedonya Meselesi'nin esasını teşkil eden kilise ve mektep anlaşmazlıkları meselelerinde Romanya, Ulahlar lehine tavır alarak müdahalelerde bulunmuştu. Rumlar ile Ulahlar arasında mektepler üzerinden meydana gelen münakaşalar özellikle Manastır ve Yanya'da göze çarpıyordu. Rum Patrikhanesi tarafından Ulahların milli kimliklerini elde etmelerine mutlak surette sıcak bakılmadığı gayet açıktı. Helenleştirme bilinciyle hareket eden Rumlara karşı Ulahlar, mekteplerini onlardan ayırmak istiyorlardı. Kiliseler üzerinden yapılan münakaşalar bu sefer mektepler konusuna da yayılmıştı.⁷¹ Örneğin, 1901'de Manastır vilayetinin Malovişte köyünde Ulahlar tarafından yaptırılan kilisede Rumlar ile Ulahlar arasında kullanımı konusunda ihtilaf çıkmıştı. Ortaya çıkan

⁶⁸ Mucize Ünlü - Ahmet Yadi, "II. Abdülhamid Döneminde Ulahların İstihdamına Dair", *History Studies*, 10/10, 2018, s. 274.

⁶⁹ BOA. DH.MKT, 2650/82.

⁷⁰ İhsan Burak Birecikli, "Balkanlarda Unutulmuş Bir Halk: Ulahların Kısa Tarihi", *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. II, 2013, s. 15.

⁷¹ U. Özcan, a.g.m., s. 401.

bu ihtilafın çözümü için Romanya Sefareti'nin Ulahlar lehine iltiması söz konusu olmuştu.⁷²

XX. yüzyılın başında Bulgaristan – Romanya ordusu ile Bulgaristan – Ulah arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi niyetiyle Romanya Kralı ile Bulgaristan Prensi'nin görüşmelerinin gerçekleşmesi Ulah-Bulgar ilişkilerinin ne dereceye varabildiğini ortaya koymasından dikkat çekicidir.⁷³ Bazı yıllarda Bulgar Komitesi, Osmanlı'ya karşı isyan çıkarmak için işbirliği yapma teklifleriyle Ulahlara yanaşmasına rağmen hem Romanya'da hem de Makedonya'da Ulah hareketin liderleri Osmanlı yönetimine yanaşmak için bu öneriyi reddetti. Genel itibariyle Osmanlı'ya sadık hareket eden Ulahların çoğunluğu Bulgar hareketine düşman olmakla birlikte bazı kesimlerde özellikle de Kırşova'da sadık Ulahların Osmanlı tarafından baskı altında tutulmaya maruz bırakılması onları büyük ölçüde Sultan'dan uzaklaştırmış ve bunun neticesinde Ulahların bir kısmı asilere katılmıştı.⁷⁴ Bazı yerleşim yerlerinde kendilerini savunmasız gören Ulahlar, Rum komitelerinin zararlı faaliyetlerine karşı kendilerini korumak ve karşı faaliyetler icra etme adına Ulah komiteleri oluşturmuşlardı. Bu Ulahlar Rumlar ile çatışan Bulgarları kendilerine müttelik olarak ilan ederek Bulgar eşkiyası ile birlikte komitacılığa girişmişlerdi.⁷⁵ Bu çetelerden birkaçı olan Rumen (Ulah), Pilistre, Ulah Tertibat-ı Dâhiliye ve Makedonya Hürriyet yahut Ölüm gibi çeteler 1907 yılına varan süreçte Makedonya topraklarında faaliyet yürütmüşlerdi. Kumanova dolaylarında Bulgar ve Ulahlardan oluşan on kişilik bir çete giriştikleri hareketlerle Osmanlı idarecilerini endişelendirmekle birlikte halkı da rahatsız etmekteydiler. 1907'de bu çetenin bireyleri çobanları tehdit ederek istediklerini yaptırmaya çabalamışlardı. Eşkiyaların ateş etmeleri üzerine Osmanlı askerleri ile çatışma yaşanmış ve çete reisi Aleksandır Kuzma'nın da dâhil olduğu dört eşkiya öldürülmüş ise de bir asker şehit olmuştu.⁷⁶ Ulahları Bulgarlara yakınlaştıran tek sebep Rumların bölgede üstlendikleri politikalar değildi. Rumeli topraklarında XX. yüzyılın ilk yıllarına değin Ulah ve Arnavut Hıristiyanlarına kendi anadillerinde eğitim ve ayin icra etmelerine müsaade buyrulmaması da bunların bir kısmının Bulgarlara katılmalarını sağlamıştı. Ulahların bu yönelimleri Osmanlı için tehlikeli faaliyetler yürüten Bulgar fırkalarına takviye niteliği

⁷² BOA. DH.MKT, 2490/27.

⁷³ BOA. Y.PRK.EŞA, 52/24.

⁷⁴ L. Villari, *a.g.e.*, s. 156.

⁷⁵ Ali Arslan, "Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması", *İstanbul Üniversitesi Yakın Türkiye Araştırmaları*, S. 4, İstanbul 2003, s. 10.

⁷⁶ BOA. TFR.I.MN, 137/13690.

taşımaktaydı.⁷⁷ XIX. yüzyılın son yıllarına değin Osmanlı yönetimi tarafından Bulgarlara nispetle Rumlar daha az tehlikeli görüldüğü için Rum Patrikhanesinin imtiyazı muhafaza ediliyordu. Bu sebeple Patrikhanenin mektep ve kiliseleri kontrolünde bulundurduğu bölgelerde Bulgarlara ve Bulgarlara yakınlaşma görüntüsü veren Uhlara kilise ve mektep inşası için ya büsbütün ruhsat verilmiyor ya da ruhsat almaları zorlaştırılıyordu.⁷⁸

Avrupa devletleri de Makedonya’da Ulahları amaçlarına ulaşma adına bir araç olarak kullanma gayretindeydiler. Örneğin, XX. yüzyılın başlarına doğru Kosova vilayetine bağlı Draç ve Berat sancağı Osmanlı’nın Adriyatik Denizi’ndeki en müstesna kesiminde yer almaktaydı. Hudut olan Berat sancağında Rum Ortodoks namı altında bulunan ahalinin çoğunluğu Ulah milletinden müteşekkildi. İtalya, Ulahların kendilerine karşı olan ilgi ve alakalarını da istismar ederek bu bölge üzerinde bazı siyasi hesaplar peşindeydi. Bu sebeple İtalya, Rumeli’de Rum Ortodoks namı altında kayıtlı bulunan Ulahların kayıtlara kendi isimleriyle yazılmaları için her yere müşevvikler (teşvik ediciler) yollamışlardı. Buna göre müşevvikler kilise ve mekteplerde azınlık durumuna düşecek Rumları kabul etmeyecek ve yıllık ayin amaçlı yapılan tekrarlı nüfus kaydına her seferinde ikna etme çabasıyla daha çok Ulahları kaydederek aşama aşama birkaç yıl içinde beş vilayette Ulah nüfusunu yedi, sekiz yüz bin kişiye çıkarmayı planlamışlardı. Açığa çıkan bu yeni Ulah nüfusuna istinaden Rum Patrikhanesine bağlı olmamak koşuluyla başpiskoposluk makamı oluşturmayı amaçlamışlardı. Böylece girişilen bu teşebbüsle ortaya çıkacak olan başpiskopos, İtalya Hükümeti’nden destek alarak bazı siyasi emellerini tatbik ettirmeye çalışacak ve İtalya Hükümeti elde ettiği bu imtiyazı kullanarak kilise ve mektepler üzerinde ortaya çıkacak olan durumlara müdahale etme hakkını kendinde görebilecekti. Draç sancağında yabancı olarak sekiz, on nüfus ancak İtalya tebaası var iken takip edilen bu yöntem sayesinde Ortodoks milleti mekteplerinin yanında çok sayıda Katolik mektepleri mevcut olmuştu. Rum ve Ulah çocukları bu okullara devam ederken İtalya Hükümeti, yeni okul inşası için ısrarda bulunmuş ve en nihayetinde açmaya muvaffak olduğu bu okullara Ulahların devamını sağlamak için onların zaruret ve yoksulluklarından istifade etmeyi başarmıştı. Okula devam eden talebelerin öğle vakti karınlarını doyurmakla birlikte her çocuğa yirmi birer kuruş vermekteydi. Birden fazla çocuğu olan aileleri ileri gelenlerin tehditkar davranışlarına karşı her türlü namlarla korumuş ve maaş bağlamıştı. Bu vaziyetten de anlaşılacağı

⁷⁷ BOA. TFR.I.MKM, 36/3518.

⁷⁸ BOA. TFR.I.MKM, 36/3518.

üzere Ulahların mevcut halleri bu tür gizli emellere müsait olduğundan İtalya Hükümeti'nin öteden beri bu tür fırsatları değerlendirmekten geri durmadığı görülüyor. Buna benzer bir durum İşkodra vilayetinde de görülmüştü.⁷⁹

Ulahlar belli bölgelerde yoğunlaşıp aralarındaki bütünlüğü sağlayarak kendi varlıklarını güçlü bir şekilde Balkan ve Avrupa devletleri ile Osmanlı Devleti'ne hissettirecek ve bu devletlerin dikkatini bütünüyle kendisine çekecek organize bir kültürel, siyasal ve askeri faaliyetler içerisinde değillerdi. Fakat bazı zamanlarda Ulahların kendi varlıklarını hissettirme adına birtakım faaliyetleri olmaktadır. Bu faaliyetlerden biri de Ulahların sesini duyurabileceği nitelikte basılı yayın yapmaları olmuştur. Ulahlar bu girişimlerinden kısmen başarılı olmuşlar, fakat Osmanlı devlet yetkilileri nezdinde tasvip edilmeyen davranışlarla yapılan bazı girişimleri başarısızlıkla sonuçlanabilmişti. Örneğin, 1893'te Koço Ulah Stefan Mihaileanu Çetesi'nin Romanya'da Yonensola Balkanika ismi ile çıkardığı gazete düzen bozucu bir amaçla yayına geçmişti ve erken haber alınmasıyla Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbir sayesinde engellenebilmişti.⁸⁰

Ulahlar açısından amaçlanan hedefe ulaşma yöntemleri tek değildi. Cemiyet kurma ya da örgütlenme aynı hedefe ulaşma gayesinde bulunan bireylerin hedefe daha hızlı ve etkin ilerleme adına bir araya gelmesidir. Bunun bilincinde olan Ulahlar kendilerini rahat hissettikleri Makedonya'nın bazı bölgelerinde ve Romanya'da cemiyetler kurmuşlardı. Ulahlar'ın Selanik, Yanya ve Manastır ahalipleri 1893'te Bükreş'te Makid ve Romano adlı bir cemiyet kurmuşlardı. Bu cemiyet görünürde Ulah lisanı ile eğitim ve ayin yapmak üzere mektep ve kilise inşası için kurulmuş ise de asıl niyetleri Viyana'da bulunan bütün Ulahları milliyet çerçevesinde Besarabya ve Avusturya'nın Transilvanya cihetinde bulunan Ulahlar ile ittifaka davet etmekten ibaret idi. Yanya'da Osmanlı tebaasından olup Ulah mektebi muallimlerinden Dimitri Lazar Seko ile Navum Mahayako adlı şahıslar bu komite adına istihbarat faaliyetlerinde bulunmuşlardı.⁸¹

Ulahlar, Romanya'nın desteğiyle çeşitli alanlarda propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Ulahlar tarafından yapılan bazı icraatlar özellikle Rum Patrikliği tarafından kendi egemenliklerini sınırlayıcı bir tehlike olarak görüldüğü için bu girişimlerin derhal engellenmesi gerektiği belirtilmişti. Örneğin, 1900'de Ulah Roman

⁷⁹ BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

⁸⁰ BOA. Y.PRK.HR, 16/89.

⁸¹ BOA. ZB, 447/89.

Propagandası Heyeti'nin Romanya'nın desteğiyle Yanya'da ruhsatla açtığı Rumen Lise Mektebi gibi diğer yerlerde de mektep açma teşebbüslerinde bulunması Rum köylerinde rahatsızlığa sebep olmuş ve Metropolit tarafından idarecilere defalarca şikayet edilmişti.⁸² Aynı şekilde 1905'te Romanya propagandacıları tarafından kendi fikirlerini yaymak amacıyla Osmanlı topraklarında ibtidai ve idadi mekteplerinin açılması Rum halkı arasında tepkiye neden olmuş ve bu durum Rum Patrikliği'nin şikayetlerine sebebiyet vermişti.⁸³ 1901'de Ulah cemaati bulunmayan Yanya ve Alasonya'da Ulah mektepleri açılarak Rumlar arasında fesat çıkarılmaya çalışıldığı yolundaki Rum Patrikliği şikayeti üzerine Manastır ve Yanya Maarif müdürlüklerine gerekli tahkikatın yaptırılması emri verilmişti.⁸⁴

Romanya tarafından atanan müfettişler, Ulah mekteplerini denetleme adı altında bir nevi Ulah mektepleri üzerinden Romanya'nın siyasi propagandasını gizli bir şekilde tesis etmekteydi. Örneğin, 1903'te Ulah mektepleri müfettişine muavinlik adı altında gelen Nikola veled-i Panayotaçit adlı şahsın Selanik, Yanya ve İşkodra vilayetlerinde Romanya Hükümeti hesabına faaliyetler yaptığına ve bu kişinin Romanya Hariciye Nezareti görevlisi olduğuna dair istihbaratı alınmıştı.⁸⁵ Romanya, bu hususta başarı arz eden müfettişleri ödüllendirmekten imtina etmemişti. 1905'te Ulah mektepleri muallim, müdür ve müfettişlerinden oluşan 29 kişiye Romanya Hükümeti tarafından nişan ve madalyon verilmişti.⁸⁶

Ulah Mektebi Tabibi	Manastır'da	Doktor Perikli Poçara	Korondi Roma Nişanı	Beşinci Rütbeden
Manastır Ulah Mektebi Müdürü	Manastır	Kara Adam	Korondi Roma Nişanı	Beşinci Rütbeden
Ulah Cemaati Âzasından	Hârşova	Petraşinko	Korondi Roma Nişanı	Beşinci Rütbeden
Ulah Cemaati Âzasından	Pirlepe	Maçari	Korondi Roma Nişanı	Beşinci Rütbeden
Ulah Resmi	Manastır	Kostantin	Korondi Roma	Beşinci

⁸² BOA. DH.MKT, 2306/105.

⁸³ BOA. DH.MKT, 1023/19.

⁸⁴ BOA. MF.MKT, 531/41

⁸⁵ BOA. DH.ŞFR, 344/63.

⁸⁶ BOA. İ.TAL, 378/43.

Muallimi		Aşkoderyano	Nişanı	Rütbeden
Manastır Ulah Mektebi Kethüdası	Manastır	Kostantin Balamaci	Serviçyo Karadiniçyor Madalyası	Birinci Rütbeden
Ulah Mektebi Müdürü	Manastır	Filip Apostolosko	Raspilat Musci Madalyası	Birinci Rütbeden
Ulah Muallimi Sabıkı	Manastır	Hacı Dimitri Atnaşeşko	Raspilat Musci Madalyası	Birinci Rütbeden
Ulah Mektebi Müdürü	Udala	Yovan Tomasko Somo	Raspilat Musci Madalyası	Birinci Rütbeden
Ulah Mektebi Müfettişi	Manastır	Sanderozon	Raspilat Musci Madalyası	Birinci Rütbeden
Ulah Kız Mektebi Müdiresi	Manastır	Eleni Toka	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Ulah Muallimi Sabıkı	Manastır	Perdiki	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Tırnova	Dimitri Nikolesko	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Nedeşka	Yunesko Kirane	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Molovişte	Dimitri Zografo	Raspilat Musci	İkinci Rütbeden

			Madalyası	
Mektep Müdürü	Nedeska	Sergey Dimitrisko	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Üsküp	Kika Papa	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Hârşova	Taşko Elbasko	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Muallimi	Hârşova	Vangeli Petersko	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Glisova	Kika Papa	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Muallimi	Glisova	Adam	Raspilat Musci Mad.	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Toricse	Dimitri Çima	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müfettişi	Manastr	Dimitri Ran	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Rahip	Peridosi	Kostanisko	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Rahip	Gopeş	Hristo Lov	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden

Rahip	Hârşova	Sutri Esteriyo	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Rahip	Ohri	Vaņçiyoy Bornoçiyoy	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Rahip	Horpeşte	Anami Esteriyo	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden
Mektep Müdürü	Hârşova	Kostas Askodriyano	Raspilat Musci Madalyası	İkinci Rütbeden

Tablo 1: Romanya Hükümeti Tarafından Nişan ve Madalyon Verilen Ulah Mektepleri Muallim, Müdür ve Müfettişleri Listesi⁸⁷

Romanya'nın yoğun desteği sayesinde ulusal bilinç seviyesi artan Ulahların çoğu son yıllarda Yunanlığa sırt dönüp Ulahlık davasını gözetmeye başladılar. Genellikle zengin olan Ulahların parası hep Atina'ya yani Panhelenizm sandığına akmaktaydı, fakat son zamanlarda bu durum değişmeye başlamıştı.⁸⁸

Ulahlar, Makedonya'da Sırp, Rum ve Bulgarların yaptıkları baskı ve zulümler sebebiyle meşrutiyet kulüplerini ancak 1909 yılının yaz aylarında kurabildiler. Ulahlar, kulüplerinin kuruluş toplantısını 23-24 Temmuz 1909'da yaptılar. Yıllarca Rum Patrikliği ve Bulgar Eksarhlığı'nın zorbalığı altında olan Osmanlı Ulahları, İkinci Meşrutiyet yıllarında İttihat ve Terakki'ye başvurarak destek ve yardım talebinde bulundular. Ulahlar meşrutiyet vb. kuruluşlarını Üsküp, Selanik, Grebene, Karacaova, Kuruşova vb. yerlerde kurdular.⁸⁹ Ancak Balkan Savaşları sonucu imzalanan Bükreş Antlaşması (10 Ağustos 1913) neticesinde Selanik ve Manastır vilayetlerinde özellikle Gevgili dolaylarında ikamet eden Ulahların yaşadıkları toprakların Yunanistan hudutları içinde kalmaları sebebiyle milli uyanışları sekteye uğramıştı.⁹⁰

⁸⁷ BOA. İ. TAL, 378/43.

⁸⁸ Tunalı Hilmi, *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, Kahire 1326 (1910), s. 18.

⁸⁹ Y. Hamzaoğlu, *a.g.e.*, s. 116.

⁹⁰ U. Özcan, *a.g.m.*, s. 404.

3. Ulahların Milli Kilise Faaliyetleri

Makedonya’da Romanya aktiviteleri büyük ölçüde Romanya Hükümeti’nin finansal desteği ile Apostol Margarit (1832-1903) tarafından organize ediliyordu ve daha çok eğitim alanında onun başarıları ön plana çıkmaktaydı. Patrikhaneye aidiyeti olanlar Rum olarak anlaşıldığı için Romanya’nın amacı Rum Patrikhanesinin etkisinden Ulahları kurtarmaktı. Patrikhane kesin olarak kendi çekirdek destekçilerinin kaybına karşı çıkıyordu. Özellikle de Ulahların bütünüyle Rum Patrikhanesinin üyeleri olarak sayıldığı şehirlerde bu durum geçerliydi. Ulahların Patrikhane yapısından ayrılması demek Yunanlıların Makedonya’da ağırlığını kaybetmesi anlamına gelmekteydi. Ulahların 1890’larda Makedonya’da bir Ulah Metropoliti için Patrikhaneye çağrıda bulunması başarısız oldu. Bunun yerine Patrikhane’deki Ulah rahipleri Margarit ve takipçilerinin yürüttüğü Rumen davasına yöneldiler. Fakat onlar Ulah dilinde hizmet vermeye başlar başlamaz aforoz edildiler. Ulah okullarına tolerans göstermek konusunda kendini zorlayan Patrikhane aynı hoşgörüyü Ulah dini ayrışması için göstermediler. Sadece Ulah toplumuna hizmet etmek için Patrikhane’den ayrılmış olan papazlar baskı ve tehdit yoluyla geri dönmeleri için zorlamaya maruz bırakıldılar. Nizepole’de Zisi ve Mihailo ve Tırnova’ da Naum ile Manastır’da Naum adlı papazlar bu baskıya uğrayanlardan sadece birkaçı olmuştu.⁹¹

Bulgar Eksharlığının 28 Şubat 1870’te bağımsız olarak kurulmasıyla Makedonya’da Rumlar ile Bulgarlar arasında mevcut kilise ve mektep paylaşımları konusunda büyük ihtilaflar ortaya çıkmıştı. Osmanlı yönetimine göre Ortodoks olmaları hasebiyle Ulahların Rum Patrikhanesine bağlı kalmaları gerekmektedir. Ulahlara bir reis tayini suretiyle durumları hal olunacak, kendilerinin Rum Patrikhanesine mensup ecdatlarının tesis eyledikleri kiliseden mahrum edilmeleri faydalı bir siyaset olamayacaktı. Rumlar dahi Bulgarların Patrikhane çatısı altında olamayacaklarını kabullendiklerine göre Rum ve Bulgarların ayrı kiliseler tarafından yönetilmeleri doğal karşılanmaktaydı. Fakat Ulahların Patrikhane’ye olan münasebetleri dolayısıyla kendileri ile Patrikhane arasında mezhepsel bir farklılık ve ihtilaf bulunmamaktaydı. Ulahlar ile Patrikhane arasındaki münasebet Bulgarlar ile Patrikhane arasındaki münasebetten daha samimi ve ileri derecedeydi. Ulahlar, Ulahça ayin icrası talebinde bulduklarında Patrikhane tarafından herhangi bir anlayış gösterilmemiş ve yapılan girişimler Patrikhane tarafından karşılıksız bırakılınca bu durum Osmanlı Hükümeti’ne

⁹¹ Nick Anastasovski, “Contestations Over Macedonian Identity (1870-1912)”, PhD Thesis, Victoria University School Of Social Sciences, Victoria 2005, s. 314.

bildirilmişti. Padişah tarafından bir irade ile 22 Mayıs 1905'te Uahlara, Patrikhane ile irtibatlarına zarar vermemek üzere kendi kilise ve mekteplerinde anadile ayin ve eğitim icra etme ve mevcut nizam çerçevesinde ayrı muhtar tayin etmelerine ve ayrıca meclis-i idare azalığına dâhil edilmeleri müsaade buyrulmuştu. O vakitten beri yeniden kilise ve mektep inşası hakkında meydana gelen istekleri dahi ahval ve nizam dairesinde kabul görmüştü. Fakat Patrikhaneye bağlı kiliselerde icra edilecek ayin ve eğitim Patrikhanenin iznine tabi idi. Osmanlı İdarecileri tarafından, Patrikhane ile Ulah ahali arasındaki ihtilafın Uahlara bağımsız bir kilise tayiniyle çözüm yoluna gidilmesi yönündeki bazı Uahların ilgili taleplerine şartlı onay verilmişti. Bu şartta göre, Uahların bu arzularından dolayı Patrikhaneye müracaatları lazım gelmekteydi. Şayet Uahların talepleri Patrikhane tarafından reddedilir ve bütün Uahlar, Patrikhanenin ruhani idaresini tamamen kabul etmeyerek başka bir ruhani idare ısrarıyla ayrılık fiilen meydana gelir ve bütün bunların sonucunda Uahların Patrikhaneye karşı vaziyetleri Bulgarlara benzer bir hal alması durumunda o vakit bu arzuları dikkatte alınabilecekti.⁹² Uahlar, istek ve faaliyetlerinde bir bütün olarak hareket edemediklerinden bu isteklerinde kesin bir sonuç alamamışlardı. Kimi Uahlar Patrikhaneye olan bağlantılarını muhafaza etme gayreti içerisinde hareket ediyor, kimi Uahlar ayrı ve kendilerine özgü bir dini yönetim ile idare edilmek istiyor ve kimi Uahlar ise Patrikhaneye kıyasla kendilerine daha yakın hissettikleri Bulgar Eksarhlığı çatısı altında idare edilmek istemişlerdi. Örneğin, 1904'te Ohri'de bulunan Uahların Rum Patrikhanesini terk ederek Bulgar Eksarhlığına intikal teşebbüsleri olmuştu.⁹³

Uahların kendi kiliselerinde milli lisanlarıyla ayin icra etmeleri ve kendi kavimlerine ait kiliseler inşa etmeye ağırlık vermeleri Patrikhane'ye bağlı Rum din adamlarını endişeye sevk etmişti. Rum metropolitlerinin Uahları bu istikametlerinde caydırmak amacıyla Rum çeteleri ile işbirliği yapmaları artık gizlenemeyecek boyutlara varmıştı. Bu durum özellikle Selanik vilayeti sınırları içerisinde yer alan Gevgili ve Gökili kaza ve bu kazalara bağlı karyelerde yaşanıyordu. Gökili kazasına bağlı 21 karye bulunuyordu. Bu karyelerin 14'ünde Rum nüfusu var olmakla birlikte geriye kalan 7 karyenin nüfusu çoğunlukla Uahlardan müteşekkildi ve bu karyelerde Ulah lisanı konuşuluyordu. Ayrıca bu karyelerin nüfusu kayıtlara Ulah namıyla kaydolunmuştu.⁹⁴ Meşrutiyet'in ilanından sonra Rumca eğitim ve ayine rıza göstermeyen Uahlar

⁹² BOA. BEO, 3740/280433.

⁹³ BOA. Y.MTV, 261/157.

⁹⁴ BOA. D.H.SYS, 62/2.

asıllarına yönelme girişimlerinde bulunuyorlarsa da Rumların karşı çıkma faaliyetleri ile etkileri azaltılıyordu. Bu dönemde Rum Metropoliti'nin liderliğinde Gökili kazasında Estoyo ve Danko çeteleri ortaya çıkararak Ulahları tazyike başlamışlar ve özgürlüklerini kısıtlamışlardı. Rum çetelerinin soruşturulması sonucunda Metropolit vekili ile arkadaşının bu çeteleri yönlendirdiği açığa çıkınca bunlar mahkemeye çıkarılır ve sonrasında alınan karar üzere Rum ahali, muallim ve papazları ile birlikte geldikleri yere gönderilmişlerdi. Böylece Rum tazyiklerinin azalması sonrasında Ulahların Ulah lisanı ile ayin ve eğitim icra etmelerinin önü açılmıştı. Bu civarlarda Rumluk üç beş yıl daha devam ettikten sonra Ulah halkı üzerinde bir daha etki edememişti.⁹⁵ 1908'de Filorina Rum Metropoliti, Gökili kazasına bağlı karyelerine ziyarette bulduktan sonra Filorina sınırları içinde bulunan Livadiye'yi de ziyaret etmek istemişti. Livadiye karyesi altı yüz haneden ibaretti ve ahalinin neredeyse tamamı Uahlardan müteşekkildi. Livadiye ahali, Rum Metropolit ile beraberindekilerin her ne zaman gelirlerse köylerinde Rum propagandası yaptıklarını ve karyelerinde birçok masum insanın itlafına sebep olduklarını söyleyerek gelmemelerini istemekteydiler. Ahali, Metropolit'in karyelerine gönderilmesi durumunda kendisini tanımayacaklarını, muhatap almayacaklarını ve köyü terk edip Selanik'e göç edeceklerini ifade etmişlerdi. Karye ahali, papaz ile ihtiyar heyetinin imzalarının ve Metropolit'in karyeye gönderilmemesi ile ilgili isteklerinin de bulunduğu bir varakayı Gökili Kaymakamlığı'na iletmişlerdi.⁹⁶

Ulahların ayrı bir millet olarak tanınma isteği beraberinde kendi milletlerine ait kabristanların oluşturulma çabasını da getirdi. 1904'te Manastır'da vefat eden bir Ulah için Ulah cemaati kendi papaz ve lisanlarıyla ayin ve cenaze töreni yapmak istediler. Bu durum üzerine Rum Metropoliti, cenazeyi kiliseye sokturmayacağını ve Rum mezarlığına da gömdürmeyeceğini açıkladı. Bu davranışa öfkelenen Ulahlar işi çatışma durumuna kadar getirdiler. Cenaze bu sebeple 20 gün boyunca gömülemedi. Çeşitli yazışmalardan sonra Babıali Fener Rum Patrikhanesi'nin görüşünü kabullendiğinden Ulahlar çok şaşırıldılar ve üzüldüler. Bu olaydan 5 ay sonra Filorina'nın Noska beldesinde tanınmış bir Ulah vefat edince aynı hadise yeniden yaşandı. Artık her bir Ulah'ın ölümünden sonra bu tür hadiselerin yaşanması kaçınılmazdı.⁹⁷ Bu durum devlet idarecilerinin müdahalede bulunması lüzumuna kadar vardırıılarak konu hakkında Şura-

⁹⁵ BOA. DH.SYS, 62/2.

⁹⁶ Mehmet Köseoğlu, "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ulahların Siyasi, Dini ve Eğitim Faaliyetleri (1876-1910)", Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2015, s. 56.

⁹⁷ T. Uzer, a.g.e., s. 204.

yı Devlet kararı alınmış⁹⁸ ve bu karara göre Ulahlara yeni bir kabristan tahsisi, cenaze merasimlerinin Ulah okul ve kiliselerinde tertibi ve Rum papazı tercihi yapmak isteyen Ulahlara baskı uygulanmaması gibi düzenlemelere başvuruldu.⁹⁹ Bazı Ulahların daha önce Rum mezarlığına defnedilmiş bulunan ölülerini dahi millet kabristanlarına nakletmeye çabaladıkları görülüyor. 1905'te Romanya vatandaşı ve Manastır Ulah mektebi muallimlerinden olup Rum mezarlığına defnedilmiş olan bir kişinin kemikleri akrabası ve Ulah halkı tarafından Ulah kabristanına nakledilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁰⁰

1888'de Manastır'ın Horpeşte kasabasında bir kilise¹⁰¹ ile 1905'te Osmanlı Devleti tarafından Ulah milliyeti tanındıktan sonra Manastır'da inşa edilen "Sveti Elena ve Konstantin"¹⁰² adındaki kilise Ulahlar adına açılan kiliselerin sadece iki örneğini oluşturmaktadır.

4. Ulahların Milli Mektep ve Kültürel Faaliyetleri

Makedonya'da Romanya eğitim aktiviteleri, Joan Radulescu ile Dimitrie Bolintineanu'nun Ulah toplumları arasında Romanya okullarını kurmaya yönelik girişimleriyle 1865'te başlamıştı. Merkezi Bükreş'te bulunan "*Makedonya Rumen Entelektüel Kültür Örgütü*" tarafından desteklenen bu aktiviteler Romanya'nın siyasi yaşamındaki halka açık isimler tarafından yönetildi ve Romanya ulusal propagandalarının yayılmasını amaçlıyordu. Davaları, Rumence'ye benzer olduğunu düşündükleri Ulah diline dayanıyordu. Bükreş merkezli bu organizasyon Makedonya'da eğitim ve okulların büyümesinde etkin bir öneme sahipti. Rumen Kilisesi'nin desteğiyle ilk öğretmen eğitim okulu 1865'te Bükreş'te açıldı. İlk öğrenciler Epir'den gelen 12 Ulah'tı ve 1867'de Ulahların diğer grubu Makedonya, Epir ve Tesalya'dan geldiler.¹⁰³

1865'ten sonra Ulahlar eğitim alanında Rum etkisine karşı mücadeleye başladılar. Bu mücadelenin öncülüğünü daha çok Margarit yapmaya başladı.¹⁰⁴ Margarit, Ulah okulları için Romanya'dan gönderilen maddi yardımların Sandık Eminliği'ni yapmakta idi ve 1878'den beri Ulah okullarının eğitimden sorumlu tek hâkimi oldu. Margarit, daha sonraları Ulah okulları idaresinin kendi şahsi mülkümüştü

⁹⁸ BOA. BEO, 2404/180242.

⁹⁹ İ. B. Birecikli, a.g.m., s. 10.

¹⁰⁰ BOA. BEO, 2606/195428.

¹⁰¹ BOA. İ.DH, 1129/88184.

¹⁰² N. Anastasovski, a.g.t., s. 315.

¹⁰³ N. Anastasovski, a.g.t., s. 386.

¹⁰⁴ İhsan Burak Birecikli, "Aromen Milliyetçilik: Balkanlarda Aromen Milliyetçiliğinin Önemli Bir Siması: Daskal Apostol Margarit", *Milliyetçilik Tipolojileri*, 2018, s. 5.

gibi hareket etmekle birlikte gelişigüzel politikalar izledi ve fazlaca evhamlı davranarak bir kısım Ulahların tepkisini çekti.¹⁰⁵ Kendisi bir Ortodoks Hıristiyan olmasına rağmen Margarit, eğer Papa kendilerine müstakil bir kilise verirse Makedonya Ulahlarını Katolikliğe dönüştürme fikrine kendini alıştırdı. Manastır'da bir Fransız misyoner olan Pere Faveyral vasıtasıyla Vatikan ile Margarit arasında bizatihi görüşmeler başlatıldı.¹⁰⁶

Margarit, kimsenin haberi olmadan Katolik papazının evini Ulah mektebi yapmakla birlikte papazlara talebelerin Katolik olarak yetiştirileceğini vaat etmişti. Margarit, papazların istedikleri zaman gizli bir geçitten mektebe ulaşım talebelerin Katolik kilisesi ayinlerinde yer almaları için cesaretlendirmelerinin yolunu açmıştı. Mektep talebeleri ailelerinin haberi olmadan Katolik papazlarca idare edilmekte ve "Katolik Kilisesi Şâkirdânı" olarak yetiştirilmekteydi. Ulah milleti adına Margarit tarafından icra edilen, fakat Ulahları yansıtmayan uygulamalar, Ulah mektep talebe ve velilerini ile halkı derin bir endişeye sevk etmekteydi. Ulah kavmi ile Margarit arasındaki tezatlık gittikçe daha çok artıyordu. Maarif Nizamnamesi kararları, mekteplerin idaresi için Osmanlı tebaasından imtiyazlı ve itibarlı şahıslardan olmak üzere ahali tarafından seçilen mütevelliler tayinine imkan tanıyordu. Gayrimüslim okullarının idaresi bu suretle icra edilmekteydi. Manastır'daki Ulahlar da mekteplerin bu tarzda idare edilmesini Osmanlı'nın Makedonya topraklarında yönetici durumda olan yetkililerden istirham ettiler. Neticede "Meclis-i İdare" ve "Vilayet Maarif İdaresi" tarafından ahalden saygın ve dürüst bütün kişilerin ifadeleri alınıp zabıtarlarca yazıya döküldükten sonra kişilere Maarif Dairesi'nde imzalatırılıp işleme alınmıştı. Böylece vilayetin 10 Nisan 1895 tarihli Resmi gazetesi, Ulah mekteplerinin bundan sonra seçilen mütevellilerce idare edilmesini tasvip yolunda bir yazı yayınlamıştı. Bu tarihten itibaren "Ulah Mektepleri Müteveli Heyeti" ile Margarit arasında anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı.¹⁰⁷ Buna rağmen Margarit görev aldığı ilk yıllarından itibaren aktif ve yetenekli bir organizatör olmasının yanında başarılı bir propagandacı olup, Osmanlı Makedonya'sında Rumen okulları ve kiliseleri açmak için çalıştı. 1868'den 1878 yılına kadar Rumen okullarında ders verdi ve sonraki 20 yıl boyunca Rumen propagandası faaliyetlerinin başında ve tüm okulların denetçisi olarak görev yaptı.¹⁰⁸ Margarit, Ulah okulları politikalarında özellikle Manastır'da hemen hemen bir egemenlik kurdu.¹⁰⁹

¹⁰⁵ BOA. A.MKT.MHM, 677/6.

¹⁰⁶ L. Villari, *a.g.e.*, s. 156.

¹⁰⁷ BOA. A.MKT.MHM, 677/6.

¹⁰⁸ N. Anastasovski, *a.g.t.*, s. 387.

¹⁰⁹ L.Villari, *a.g.e.*, s. 156.

Margarit'in genel müfettiş olarak atanması ile başlayan süreçte Ulah-Rumen hareketi altın çağını yaşadı. Onun 24 yıl görev süresince (1878-1902), Makedonya'da Ulahlar adına 104 ilkokul ve 4 ortaokul açıldı. Oysa ki, 1864-1877 yılları arası sadece 9 okul açılabilmişti. Margarit'in görevden ayrılması sonrası 1903-1912 yılları arasında ise sadece 20 yeni okul kurulabildi.¹¹⁰

Makedonya'da 1899'da toplam 34 Rumen okulu vardı. Romanya Hükümeti resmi verilerine göre 1904-1905 yıllarında Makedonya'daki Rumen okul sayısı toplamda 72'ye çıkmıştı ve bu okullarda 94 erkek öğrenci ile birlikte 53 kız öğrenci öğrenim görmüştü. Romanya Hükümeti tarafından bu okullara 256.361 Sırp Dinarı yardımı yapılmıştı. Yunan Hükümeti istatistikleri 1904 yılı için Makedonya'daki Romanya okul sayısını 49 olarak vermiş ve bu okulların 145 öğretmeni ile birlikte 2.002 öğrencisi olduğunu ifade etmiş iken 1907'de Bulgaristan Hükümeti istatistikleri 38 okul, 117 öğretmen ve 2.070 öğrenci sayısını vermişti. Kimi araştırmacılar, 1905'te Makedonya'da 125 öğretmen ile birlikte 43 okul ve 2.207 öğrenci, 1912'de ise 30'un üzerinde Ulah okulu ve yaklaşık olarak 2.000 Ulah öğrencisi olduğunu iddia etmiştir.¹¹¹ 1890 yılı verilerine göre Manastır vilayetinde Ulahların 22 erkek mektebi ve bu mekteplerde öğrenim gören 1.443 talebesi vardı. 8 kız mektebinde ise 353 talebe eğitim görmekteydi.¹¹² 1903 yılına gelindiğinde Manastır vilayetinde Ulah okul ve öğrenci sayısında önemli bir artış olduğu görülüyor. Nitekim, bu yılda vilayette toplam 2.707 öğrencisiyle 37 Ulah okulu mevcuttu.

Sancak ve Kaza İsmi	Mektep Sayısı	Öğrenci Sayısı
Manastır Sancağı		
Manastır Kazası	14	1.243
Kırçova Kazası	-	-
Pirlepe Kazası	1	45
Filorina Kazası	3	145
Ohri Kazası	2	64
Serfice Sancağı		
Serfice Kazası	-	-
Alasonya Kazası	3	355
Grebene Kazası	8	510
Nasliç Kazası	-	-
Kozana Kazası	-	-
Cum'a-Kayalar Kazası	-	-
Görice Sancağı		

¹¹⁰ Vladimir Cretulescu, "The Aromanian-Romanian National Movement (1859-1905): An Analytical Model", *Balkanica Posnaniensia XXIII/Ius Valachicum I Poznan*, 2015, s. 111.

¹¹¹ N. Anastasovski, *a.g.t.*, s. 387.

¹¹² U. Özcan, *a.g.m.*, s. 48.

Görice Kazası	3	267
Kesriye Kazası	2	60
Kolonya Kazası	-	-
İstarova Kazası	-	-
İlbasan Sancağı		
İlbasan Kazası	1	18
Pekliye Kazası	-	-
Gramiř Kazası	-	-
Debre Sancağı		
Debre-i Bala Kazası	-	-
Debre-i Zir Kazası	-	-
Mat Kazası	-	-
Rikalar Kazası	-	-
Toplam	37	2.707

Tablo 2: 1903 Yılında Manastır Vilayetinde Mevcut Ulah Mektep ve Öğrenci Sayısı¹¹³

Manastır'da 1911 yılı itibariyle 150 öğrencisiyle 1 idadi, 112 öğrencisiyle 1 kız rüştiye ve 2.645 öğrencisiyle 52 ibtidai olmak üzere toplamda 2.907 öğrencisiyle 54 Ulah mektebi bulunmaktaydı.¹¹⁴ Osmanlı iktidarının son yıllarına kadar bütün Rumeli topraklarında ise Ulah okullarının sayısı 120'yi aşmıştı.¹¹⁵ Bu Ulah mekteplerinin öğretmenleri ulus olarak bağlılık hissettikleri Romanya'dan getirtiliyordu. Romanya'da eğitim gören bu erkek öğretmenler Bükreş'teki Lasçi Üniversitesi'nde, Saints-Apotres Makedon-Rumen okulunda ya da Sava Lisesi'nde eğitimlerini tamamlayarak Makedonya'daki Ulah mekteplerine öğretmen olarak atanıyorlardı. Bayan öğretmenleri ise Bükreş'teki Elena Doamna Enstitüsü ile merkez kız okulunda yetişiyorlardı.¹¹⁶ Makedonya'da eğitim mücadeleleri temel olarak Rumlar ile Bulgarlar arasında yaşanmaktaydı. Sırp lar üçüncü derecede oyuncu ve Romanya eğitim kampanyası ise bütün bunları takiben dördüncü sırada geliyordu. İstanbul'da temsilci olarak bulunan Dr. Vladan Georgevitch, Sırbistan Dışişleri Bakanlığı'nın 1896 yılı raporunu esas alarak Rumen eğitim kurumlarının sayısının Sırp okullarının sayısını bile aşmış olabileceğini ifade etmişti. Fakat Rumen eğitimi, yalnızca Ulah topluluğunun üyeleri için okullar açmaya çalıştıkları için Yunan ve Bulgar okullarının elde ettikleri başarıyı yakalayamadı. Romanya'nın Makedonya'da okullar kurma gayretleri temel olarak Ulah nüfusuna yönelikti ve Ulah olmayan çocuklar için rekabete giriştiklerine dair bir kanıt yoktu. Romanya eğitim aktiviteleri politik bir gündem sürdürmelerine rağmen Bulgar, Yunan ve Sırp okulları gibi değillerdi. Çünkü Rumen okulları diğerleri gibi Ulah

¹¹³ BOA. TFR.I.U.M, 3/204.

¹¹⁴ Mehmed Tevfik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, Manastır R 1327/1911, s. 110.

¹¹⁵ D. N. Dimçev, a.g.m., s. 128.

¹¹⁶ U. Özcan, a.g.m., s. 48.

olmayan Hıristiyan çocukları kendine çekmeye çalışmıyordu. Rumen-Ulah eğitimi sadece Ulahlar üzerine odaklanıyordu ve amaçları Ulahları Yunan etkisinden özgürleştirmektir.¹¹⁷ Romanya propagandası Makedonya’da direkt Yunan amaçları ile çatıştı. İlk zamanlarda Yunan okulları Ulahları etkisi altına almayı başarmıştı, fakat zamanla Romanya okullarının şekillenmeye başlamasıyla birlikte Ulahlar, Romanya yanlısı bir yaşam sürdürmeye başladılar. Ulah okullarının açılmasıyla birlikte Rum propagandaları etkisini kaybetmeye başladı ve bu durum beraberinde Rumların hevesle Ulah okullarının açılmasına karşı çıkma eylemlerini doğurmuştu.¹¹⁸ Makedonya’da açılan ilk Ulah okulu 1864’te Manastır vilayetinde yer alan Tırnova-Magarevo köyünde açılmıştı.¹¹⁹ Bu okul, Bükreş tarafından eğitilmiş Dimitrie Atanasecu tarafından kurulmuştu. Manastır’da Rum başpiskopos Benedict okulun açılmasına karşı çıktı ve Patrikhanenin eğitilmiş köy papazları kendi çocuklarını bu okullara gönderen her evi ziyaret ederek aileleri, çocuklarını okuldan almamaları durumunda kilise tarafından aforoz etmekle tehdit etmişti. Rum kilisesi, Atanasecu’yu köyün dışına sürerek okulu kapatmaya muvaffak oldu. Atanasecu, İstanbul’a seyahat etti ve orada Osmanlı yetkililerinden okulu yeniden açmaya dair onay elde etti.¹²⁰ Fakat Benedict tarafından okulu kapatılıp 1.000 adet kitabına el konulan Atanasecu, 1865’te Romanya’ya kaçmak zorunda kaldı.¹²¹ 1867’de diğer bir Ulah okulu Gopesh köyünde açıldı. Rum Başpiskopos Meletie benzer bir şekilde okul öğretmeni olan Dimitrie Cosmescu’yu asi biri olarak ilan edip okulu kapatmaya gayret etmişti.¹²² Açılan ilk Ulah okullarının devamında Ulahların çoğunlukta oldukları kasaba ve benzeri yerleşim bölgelerinde 50’den fazla okul açılmıştı.¹²³ Örneğin, Ulah milletine mensup çocukların eğitim ve öğretimi için yapılan müracaatlar ve verilen ruhsatlar neticesinde 1892’de Köprülü’de, 1894’te Üsküp’te, 1896’da Kumanova ve Koçana, 1898 yılı ve sonrasında Koçana’nın Peribaç karyesinde birer okul inşa edilmiş ve bunlarla birlikte mekteplerin toplam sayısı 200 civarındaydı.¹²⁴ Her nerede olursa olsun milletler adına okulların açılması ihtiyaca göre yapılırdı. Ulahlar da ihtiyaç duyduklarında ancak Rum Metropoliti denetimi altında okullar açabiliyorlardı.¹²⁵ Mektep ve kilise konusundaki bilinçlenme seviyesi arttığı

¹¹⁷ N. Anastasovski, *a.g.t.*, s. 387.

¹¹⁸ N. Anastasovski, *a.g.t.*, s. 388.

¹¹⁹ Zerrin Abbas, “*Makedonya’da Ulahların Sosyo-Kültürel Yapısı*”, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 98.

¹²⁰ N. Anastasovski, *a.g.t.*, s. 388.

¹²¹ V. Cretulescu, *a.g.m.*, s. 109.

¹²² N. Anastasovski, *a.g.t.*, s. 388.

¹²³ Z. Abbas, *a.g.t.*, s. 98.

¹²⁴ BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

¹²⁵ BOA. TFR.I.MKM, 4/304.

andan itibaren Ulahlar, yaşadıkları yerlerde kendi tasarrufunda bulunmalarına rağmen resmi ruhsatları olmayan okulların da hızlı bir şekilde resmi statüsüne sahip olmalarını sağlayarak bu okulların kapatılmasına yönelik teşebbüslerin önüne set çekmeye çalışmaktaydılar. Nitekim, 1899'da Yanya ve Manastır vilayetlerinde mevcut bulunan 10 adet Ulah mektebi, Ulahların gayretleri neticesinde resmi ruhsatlara kavuşturulmuşlardı.¹²⁶ Ulahlar, bu okullarda milliyetlerini ya az yaşatıyor ya da hiç yaşatamıyorlardı. XX. yüzyılın ilk dönemlerine değin 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin altıncı maddesi hükmünce her kavim konuştuğu dil üzerine eğitim görme hakkına sahipti.¹²⁷ Bu haktan Ulahlar da kısmi olarak faydalanmaktaydı. Fakat Ulahlar, dini yönetim açısında Rum Patrikliği'nin himayesinde olduğu için ona bağlı olarak yaşam sürmekteydiler. Bu şartlar Ulahları dini ve eğitim konusunda sınırlamaktaydı.

Ulahlara 22 Mayıs 1905 tarihli emirle milli lisanlarıyla eğitim ve ayin icra yetkisi verilmişti. Ulahlar, bu tarihten itibaren Makedonya'nın birçok toprağında yoğun bir şekilde mektep ve kilise inşa etme çabasına girişmiş ve kendi dilleriyle eğitim faaliyetleri yürütebilmişlerdi. Örneğin, sadece Manastır ve çevresinde Ulahlar tarafından, 1909'da Horpeşte kasabasında bir mektep,¹²⁸ 1910'da Kerebine kazası Korlu mahallesinde bir mektep,¹²⁹ 1913'te Manastır'da bir kilise,¹³⁰ 1912'de Görice'de bir kilise inşa edilmişti.¹³¹ Romanya Hükümeti, Makedonya'da Ulahlar için ticaret mektepleri de açmıştı. 1900'da Romanya Sefareti, Selanik'te daha önceleri bir ticaret mektebi açmış ve yeni bir ticaret mektebi daha açmak istemişse de Osmanlı idarecilerince müsaade verilmemişti.¹³² Diğer taraftan Ulahlar, kendi tasarrufunda bulunan mekteplerin yine kendilerinde kalması gerektiğini daha azimli bir şekilde istemeye başlamışlardı. Bu durum mektep ve kiliseler üzerinde anlaşmazlıkların daha çok yaşanmasına sebep olmuştu. Örneğin, 1909 yılı için Selanik vilayeti sınırları içerisinde yer alan Çerna Rika (129 haneden ibaret olan bu karye halkı bütünüyle Ulah idi ve bunlardan 40 hane halkı Rumluğu muhafaza etmekteydi), Uzunca Ova, Boniçe (339 hane ve 1467 nüfustan ibaret olup 239 hane halkı Ulah ve 90 hane halkı Rum unsurundan oluşuyordu), Breslaf (51 haneden 35 hanesi Rum, 19 hanesi Ulah olmak

¹²⁶ BOA. BEO, 1462/109578.

¹²⁷ BOA. A.MKT.MHM, 677/6.

¹²⁸ BOA. İ.AZN, 84/27.

¹²⁹ BOA. İ.AZN, 93/13.

¹³⁰ BOA. İ.AZN, 111/35.

¹³¹ BOA. ŞD. MLK, 2073/14.

¹³² BOA. HR.TH, 241/73.

üzere toplamda 303 Ulah nüfusu mevcuttu), Livadiye (620 hanede 3477 Rum ve Ulah nüfusu vardı), Davidova, Negoriçe, Bugruc, Maçikova, Buyemence, Oşlan (237 haneden 124 hanesi Ulah, 113 hanesi Rumluk davasında olup 1222 nüfusa sahipti), Ladefce (kayıtlı 106 hanede 599 Ulah nüfusu vardı ve jandarma tahkikatına dayanarak hanelerin 66'sı Ulah ve 41'i Rum olduğu anlaşılmıştı) karyeleri ile Karaferye kasabasında Ulahlar ile Rumlar arasında kullanımı konusunda tartışmalı kilise ve mektepler bulunmaktaydı. Tartışmalı olan bu kilise ve mektepler ya kapatılmış ya da taraflar arasında nöbetleşe kullanılmıştı.¹³³ Romanya Hükümeti, Makedonya'da Ulahların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kilise ve mektep inşası için gerekli maddi yardımı yapmaktaydı. Örneğin, 1904'te Romanya Hükümeti tarafından Ulahların buldukları köylerde mektep ve kilise inşası için yardım yapılmıştı¹³⁴ ve aynı yıl başka bir yardım talebine ise Osmanlı idarecileri tarafından Bulgarların tahrik olacağı gerekçesiyle izin verilmemişti.¹³⁵

Yıl	Frank
1870	14.000
1879	40.000
1891/1892	250.000
1892/1893	450.000
1899/1900	724.643
1905/1906	821.973
1907/1908	1.336.840

Tablo 3: 1870-1908 Yılları Arasında Romanya Hükümeti'nin Makedonya'da Romanya Amaçları için Harcadığı Miktar¹³⁶

Romanya Hükümeti tarafından Makedonya'da bulunan Romanya ve Ulah eğitim ve dini müesseselerine 1904-1905 yılları için 400.000 Franklık bir bütçe tahsis edilmişti.¹³⁷

¹³³ BOA. TFR.I..MKM, 36/3518.

¹³⁴ BOA. A.MTZ.(04), 107/49.

¹³⁵ BOA. A.MKT.MHM, 732/35.

¹³⁶ N. Anastasovski, a.g.m., s. 316.

¹³⁷ BOA. BEO, 2355/176598.

Romanya Hükümeti Tarafından Yardım Parası Gönderilen Okullar	Para Miktarı (Frank)
Manastır İdadi Mektebine	58.276
Manastır Kız Sanayi Mektebine	26.500
Selanik Ticaret Mektebine	36.195
Yanya Ticaret Mektebine	24.260
Sofya Erkek ve Kız Mekteplerine	17.240
Manastır'da Hastane Yardımı İçin	3.040
Psikoda Vigand Enstitüsüne	10.000
Tortofya Mektebine	6.150
Romanya'ya ve İstanbul'a Gönderilen Talebe Ücretleri	12.808
Rumeli'deki Kilise ve Mektepleri İdare Heyeti Hizmetleri İçin	17.180
Yabancı Memleketlere Gönderilen Paranın Komisyonu	2.500
Fevkalede Masraf ve Zemaim Karşılığı	14.571
Toplam	228.720

Tablo 4: Romanya Hükümeti Tarafından 1904-1905 Yılları Arası Makedonya'daki Romanya ve Ulah Eğitim Faaliyetleri İçin Gönderilen Paranın Dağılımı¹³⁸

Romanya Devleti, Makedonya'da Ulahlar için mektep ya da kilise inşa etme gayretinde olduğu gibi bu kurumlar için içeriğini kendileri belirlemiş oldukları kitapları ve okul malzemeleri de gönderiyorlardı. Örneğin, 1896'da Romanya'nın Selanik konsolos ve memurları Selanik, Yanya ve Manastır'da bulunan Ulah mekteplerindeki fakir çocuklara dağıtılmak üzere kitap göndermekle birlikte bu kitaplardan vergi alınmamasını ve kitapların kontrol edilmeden gümrükten geçirilmesini talep etmişlerdi. Fakat bu istekleri kabul görmemişti.¹³⁹ Romanya'dan gönüllü olarak halktan da Ulahlara yardım yapılmakta ve bu konuda bir kamuoyu oluşturulmaktaydı. Romanya'dan Ulah milletine ait şahıslar Makedonya'ya gelip Ulah köy ve kasabalarının eksikliklerini temin etmekteydiler.¹⁴⁰ Rumeli Ulahlarının himaye ve kalkınması için bütçesine önemli bir miktar ödenek koyan Romanya Hükümeti, Romanya ileri gelenlerinden bir kişiyi yardım teşkilatı genel kâtipliğine tayin etti. Meydana gelen bu

¹³⁸ BOA. BEO, 2355/176598.

¹³⁹ BOA. HR.TH, 179/86.

¹⁴⁰ BOA. Y.PRK.ASK, 217/14.

teşkilata “İstirio Domo” denilmekteydi. Bu teşkilat büyük miktarda para harcayıp nişanlar, şöenler tertipleyerek ve buna benzer yollara başvurmak marifetiyle geniş ölçüde propagandaya girişti. Teşkilata bağlı Ulah müfettişlerinden oluşan bir komite ve yardım şebekesi hayatta geçti.¹⁴¹ Romanya, Ulahların kültürel faaliyetlerine destek vermek ve bu kültürel faaliyetler üzerinden kendi varlığını onlara hissettirme kaygısı taşımaktaydı. Romanya, bu amaçla Makedonya’daki Ulah mekteplerinde Romanya kral ve kraliçesinin fotoğraflarını astırarak bir nevi hakimiyetini pekiştirmek ve bu mekteplerin kendilerine ait olduğunu vurgulamak istemişti.¹⁴² Romanya, aynı zamanda Ulahların geçmiş hizmetlerini hafızalarda canlı tutarak bu durumun Ulahların milli duygularına hizmet etmesini sağlamaya çalışmıştı. Örneğin, 1906’da Ulahların Plevne Muhasarası’na katılmaları hatırasına Romanya Harbiye Nazırı tarafından Plevne’de I. Karl Müzesi’ne konulmak üzere Çar-Liberator isimli özel komisyona top, tüfek, kılıç, çadır gibi bazı eşyalar gönderilmişti.¹⁴³ Romanya’nın bu ve buna benzer desteklerinden dolayı Ulahlar Makedonya’da Rumlara karşı başarılı denilebilecek eğitim, din, sanat, kültür, ekonomi ve siyasi propaganda faaliyetleri düzenlemişlerdi.¹⁴⁴ Nitekim Manastır’da “Lumina” Dergisi (1903-1908), Veriya’da “Flambura” Dergisi, Selanik’te “Diştiptarea” Haftalık Dergisi gibi dergiler yayınlanmaktaydı. 1900’de Selanik’te Ulah çocukları için Yüksek Komersiyel okulu da açıldı. Ulahların ilk tiyatro gösterileri 1888’de Manastır’a bağlı Gopeşi köyünde sunuldu.¹⁴⁵ Cemaatler arasında vuku bulan kilise ve mektep anlaşmazlıkları sebebiyle yerel idareciler çoğu kez bu sorunlarla uğraşüyor ve mesailerinin büyük bir kısmını bu ihtilafları bertaraf etmek için harcamaktaydılar. İhtilafların yaşandığı bölgelerde cemaatler tarafından kiliselerde nöbetleşe ayin icra edilmesi ve mekteplerin ise ortak kullanılması usulü idareciler tarafından genel olarak uygun görülen bir çözüm yoluydu. Nitekim bu usul kalıcı bir çözüm sağlayamıyor ve taraflar arasında giderek artan ihtilaflar sebebiyle bazı yer ve zamanlarda istenmedik hadiseler meydana gelmekteydi.¹⁴⁶ 1909 yılına gelindiğinde Makedonya’nın neredeyse bütün topraklarında Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah cemaatleri arasında kilise ve mektep kullanımı hususunda yaşanan çatışmalar artık üstesinden gelinmesi zor bir vaziyete dönüşmüştü. 1909 yılı sonlarına doğru Osmanlı merkez yöneticileri, Selanik, Manastır ve Kosova vilayet idarecilerinin görüşlerine de

¹⁴¹ T. Uzer, *a.g.e.*, s. 203.

¹⁴² BOA. HR.TO, 43/64.

¹⁴³ BOA. A.MTZ.(04), 142/20.

¹⁴⁴ Y. Hamzaoğlu, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁴⁵ D. N. Dimçev, *a.g.m.*, s. 129.

¹⁴⁶ BOA. A.MKT.MHM, 692/15.

başvurarak Makedonya topraklarında kilise ve mektep anlaşmazlıklarına nihai bir çözüm getirmek amacıyla yoğun bir mesai harcadılar.¹⁴⁷ Osmanlı idarelerince nihayet 3 Temmuz 1910 tarihinde Kilise ve Mektepler Kanun'u çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, Rumlar ile Bulgarlar arasında kilise ve mektep taksimi yapıldığında mevcut mabet, çoğunluğu teşkil eden cemaatte tahsis edilecek ve hangi taraf mabetsiz kalırsa her iki tarafın maddi desteği ile mabetsiz kalan cemaate mabet yapılacaktı. Her iki tarafın maddi yardımlarının inşaat masraflarını karşılamada yetersiz kalması durumunda da eksik kalan miktar Osmanlı hazinesinden karşılanacaktı.¹⁴⁸ Kilise ve Mektepler Kanunu'nun sekizinci maddesinin Ulah kiliselerini de kapsaması gerektiği yönünde bazı talepler olmasına rağmen Osmanlı yönetimi tarafından uygun olmayacağı gerekçesiyle kabul görmemişti.¹⁴⁹

¹⁴⁷ BOA. TFR.I.MKM, 36/3518.

¹⁴⁸ A.DVN.MKL, 50/12.

¹⁴⁹ BOA. DH.MUİ, 93/10. Kilise ve Mektepler Kanunu'nun sekizinci maddesinin Ulah kiliselerini kapsamama nedenlerini bildiren sadrazam yazısı için bu çalışmanın ekler kısmında yer alan ek 7'ye bakınız.

Sonuç

Genellikle yerli Trakyalıların neslinden geldikleri kabul edilen Ulahlar, Balkan topraklarında Latin Kolonileri ile kaynaşmışlar ve onların dil ve medeniyetini benimseyerek Makedonya'nın ücra dağlarına çekilip kendi ulusal karakterlerini sürdürmüşler. Makedonya Ulahları Selanik, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra gibi vilayetlerin köy ve kasabalarında dağınık ve göçebe bir yaşam biçimine sahip olmuşlardı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Makedonya topraklarında “milliyet” mücadelesi başladığı zaman Ulahlar, millet bilincinden yoksun olmaları, göçebe bir yaşam sürdürmeleri ve nüfus çoğunluğu bakımında bir kuvvet oluşturamamaları sebebiyle bölge üzerinde emelleri olan devletlerin yıkıcı ve çok yönlü politikalarına maruz kaldılar. Fener Rum Patrikhanesi, Ulahların Rum Milleti'nden bağımsız olmadıklarını savunarak onları türlü baskı ve sindirme politikaları ile kontrol altında tutmaya gayret gösterirken, 28 Şubat 1870'te Bulgar Eksarhlığının kurulmasıyla birlikte Patrikhane yönetiminden bağımsız bir kiliseye kavuşan Bulgarların bölgede hız kazanan yoğun ve acımasız çete faaliyetleri de Uahlara büyük acılar yaşatmaktaydı. Ulahlar, bu sayede kendi dillerinde ayin ve eğitim icra etme, kendi milletlerinden din adamı atanması ve nüfus kayıtlarına Ulah yazılması gibi bir milleti millet yapan değerler için mücadeleye başladılar. Her fırsatta Ulahlar ile hemcins olduklarını dile getiren ve Makedonya ile bir sınırı olmamasına rağmen Ulahlar ile sıkı bir dayanışma halinde olmaya özen gösteren Romanya Devleti, Balkan devletlerinin meydana getirdiği çatışma ortamından Ulahları korumak için Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini sürdürüyordu. Romanya kamuoyunun da baskısıyla meydana gelen yoğun görüşmeler sonrası Osmanlı yönetimi tarafından Uahlara 22 Mayıs 1905 tarihli emirle milli lisanlarıyla eğitim ve ayin icra etme yetkisi verildi. Bu tarihten itibaren Ulahlar özellikle de Margarit'in öncülüğünde mektep ile kiliseler inşa etmeye ağırlık vermiş ve bağımsız olarak kendi dilleriyle faaliyet yürütebilmişlerdi. Ulahların Patrikhane'den bağımsız bir kilise talebinde bulunması ise Osmanlı Hükümeti tarafından Romanya'nın, Eksarhlığın kurulmasıyla Makedonya işlerine daha fazla dâhil olmaya başlayan Bulgarlara benzer bir hal içerisine girebilecekleri endişesiyle reddedildi. Romanya Devleti, kendi bütçesinden maddi yardım sağlayarak Ulahlar adına bölgede kilise ve mektep inşa etme

girişimlerinde bulunmakla birlikte müdür, muallim ve müfettiş tayini yaparak onların dini ve eğitim faaliyetlerini kontrol etme yöntemiyle bölgede kendi çıkarlarını koruma politikası yürütmekteydi. Öte yandan Ulahlar, kendilerinin kullandığı mekteplerin yine kendi uhdelerine verilmesini daha ısrarlı bir şekilde talep etmeye başladılar. Bu durum Ulahları özellikle Manastır, Selanik ve Kosova başta olmak üzere Makedonya'nın tüm bölgelerinde mektep ve kiliseler üzerinde yaşanan anlaşmazlıkların bir taraftarı haline getirdi.

BIBLIOGRAPHY:

- Abbas, Z., “Makedonya’da Ulahların Sosyo-Kültürel Yapısı”, Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Adanir, F., *Makedonya Sorunu*, (çev. İhsan Catay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Alkan, M., “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umûmi Müfettişliği (1902-1908)”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, Manisa 2015, s. 242-255.
- Altınaş, A., “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S. 2, Afyonkarahisar 2005, s. 69-91.
- Anastasovski, N., “*Contestations Over Macedonian Identity (1870-1912)*”, PhD Thesis, Victoria University School of Social Sciences Victoria 2005.
- Andonyan, A., *Balkan Savaşı*, (çev. Zaven Biberyan), Aras Yayınları, İstanbul 2002.
- Arslan, A., “Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 4, 2003, s. 1-26.
- Aydın, S., *Balkanların Acı Yüzü: Basın Tarihinde Balkan Savaşları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Birecikli, İ. B., “Balkanlarda Unutulmuş Bir Halk: Ulahların Kısa Tarihi”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, 2, 2013, s. 937-972.
- Birecikli, İ. B., “Aromen Milliyetçilik: Balkanlarda Aromen Milliyetçiliğinin Önemli Bir Siması: Daskal Apostol Margarit”, *Milliyetçilik Tipolojileri*, 2018, s. 89- 110.
- Cretulescu, V., “The Aromanian-Romanian National Movement (1859-1905): An Analytical Model”, *Balkanica Posnaniensia XXII/1 Ius Valachicum I Poznan*, 2015, s. 99-119.
- Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1961.
- Dimcev, D. N., “Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri”, *XIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, Ankara.
- Hamazaoğlu, Y., *Balkan Türklüğü: Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Istvan, V., *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar’da Doğulu Askerler 1185-1365*, (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- Karal, E. Z., *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- Karpat, K. H., *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, (çev. Recep Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Karpat, K. H., *Ottoman Population 1830-1914 (Demographic and Social Characteristics)*, University of Wisconsin Press, Madison 1985.
- Köseoğlu, M., “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ulahların Siyasi, Dini ve Eğitim Faaliyetleri (1876-1910)”, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2015.

- Malcolm, N., *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), Mısırlı Matbaacılık, İstanbul 1999.
- Mazower, M., *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (çev. Gül Çağalı Güven), YKY, İstanbul 2007.
- Minov, N., “The War of Numbers and Its First Victim: The Aromanians in Macedonia (End of 19th – Beginning of 20th Century)”, *Macedonian Historical Review*, Vol. 3, 2012, 153-192.
- Özcan, U., “1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi”, *Avrasya İncelemeler Dergisi (AVID)*, II/I, 2013, s. 353-423.
- Pinar, M., “Tek Parti Döneminde Hamdullah Suphi’nin Gözüyle Gagauzlar (Gökoğuzlar)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV/12, 2017, s. 96-116.
- Pinar, M., “Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946)”, *Türk Okulu Dergisi*, 25, 2016, s. 803-825.
- Poulton, H., *Balkanlar - Çatışan Azınlıklar Çatışan Devletler*, (çev. Yavuz Alagon), Sarmal yayınevi, İstanbul 1993.
- Schevill, F., *The History Of The Balkan Peninsula: From The Earliest Times To The Present Day*, Dorset Press, New York 1991.
- Shaw, S. J., ve Shaw, E. K., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 2, (çev. Mehmet Harmancı), Kitap Deyince Yayınları, İstanbul 2010.
- Şivgin, H., “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, 4/3, 2007, s. 81-88.
- Tamminen, T., “The Vlachs in The Republic of Macedonia”, *The Forgotten Minorities of Eastern Europe: The History And Today of Selected Ethnic Groups In Five Countries*, (Edit Arno Tanner), East-West Books, Finland 2004, s. 201-222.
- Uzer, T., *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979.
- Ünlü, M., “Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 7, S. 7, 2009, s. 9-26.
- Ünlü, M. ve YADİ, A., “Rewarding Of The Ottoman Ulahs By Romania”, *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 2125-2138.
- Ünlü, M. ve YADİ, A., “II. Abdülhamid Döneminde Ulahların İstihdamına Dair”, *History Studies*, 10/10, 2018, s. 267-282.